

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

TEKİL ÖNERMELERİN SEMANTİĞİ ve KELAM İLMİ
BAKIMINDAN SONUÇLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hayrettin Nebi GÜDEKLİ

Danışman:
Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL
2025

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

TEKİL ÖNERMELERİN SEMANTİĞİ ve KELAM İLMİ
BAKIMINDAN SONUÇLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hayrettin Nebi GÜDEKLİ

Danışman:
Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL
2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı'nda 200222YL07 numaralı Hayrettin Nebi GÜDEKLİ'nin hazırladığı “*Tekil Önergelerin Semantiği ve Kelâm İlmi Bakımından Sonuçları*” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 11/06/2025 günü (11:00 – 12:30) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Tahsin GÖRGÜN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer TÜRKER
Marmara Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hayrettin Nebi GÜDEKLİ

11/06/2025

ÖZ

Doğrudan bir birey hakkında olup bireyi önermenin bir bileşeni olarak içeren tekil önermelerin varlığı sorunu modalite metafiziğinde birçok görüşe referansla çözüme çalışılmıştır. Bu tezde tekil önermelerin arka planı incelenmiş, ardından tekil önermelerin varlığına ilişkin argümanlar ele alınmış, tekil önermeleri kabul etmenin yol açtığı modal mantık ve zaman mantığı bakımından sorunlara temas edilmiş, bu sorunların çözümü çabası olarak hangi çağdaş ontoloji yaklaşımlarına referansta bulunduğu soruşturulmuş ve son olarak bu yaklaşımların kelam disiplini açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çerçevede, modal metafizikteki imkâncılık (possibilism) ve zaman mantığındaki ezelîcilik (eternalism) gibi başlıca stratejilerin, var olmayan şeylere ontolojik bir statü (şeylik) atfeden Mu‘tezilî ma‘dûm doktriniyle dikkate değer benzerlikler taşıdığı ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda tekil önermelerin semantiğine ilişkin olarak çağdaş metafizikte geliştirilen yaklaşımlara benzer bir yaklaşımın kelâm geleneğinin ontolojik bağlılıkları içinde de tutarlı biçimde inşa edilebileceği savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Tekil Önermeler, Modalite, Zaman, Metafizik, Kelam, Ma‘dum

ABSTRACT

The problem of the existence of singular propositions, which are directly about an individual and include the individual as a component of the proposition, has been addressed in the metaphysics of modality with reference to numerous views. In this thesis, the background of singular propositions has been examined, followed by a discussion of arguments for their existence. The problems arising from accepting singular propositions in terms of modal logic and temporal logic have been touched upon. It has been investigated which contemporary ontological approaches are referenced in the effort to solve these problems, and finally, these approaches have been evaluated from the perspective of the *Kalam* discipline. In this framework, it has been argued that major strategies in modal metaphysics, such as possibilism, and in temporal logic, such as eternalism, bear remarkable similarities to the Mu'tazilī ma'dūm doctrine, which attributes an ontological status (thingness) to non-existent things. Accordingly, it has been contended that a method structurally similar to the approaches developed in contemporary metaphysics regarding the semantics of singular propositions can be consistently constructed within the ontological commitments of the *Kalam* tradition.

Keywords:

Singular Propositions, Modality, Time, Metaphysics, Kalām, Ma'dūm

ÖNSÖZ

Çağdaş felsefede ele alınan bazı problemlerin, belirli yönleriyle klasik dönemde de tartışıldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda çağdaş mantığın gelişimiyle ortaya çıkan mümkün dünyalar semantiği ve modal metafizik ile bunun zamansal bir benzeşi sayılabilecek zaman metafiziğine ilişkin güncel sorunların ve çözüm önerilerinin, genellikle klasik felsefe geleneğinin dışında konumlandırılan kelâm disiplini içerisinde de bazı karşılıkları bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede tekil önermelerin semantiği etrafında şekillenen tartışmaların, çağdaş felsefe ile klasik kelâm arasında kavramsal düzeyde kurulabilecek etkileşimlerin somut bir örneğini teşkil ettiği ileri sürülebilir.

“Tekil Önermelerin Semantiği ve Kelâm İlmi Bakımından Sonuçları” başlığını taşıyan bu tez, bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı, planı ve çalışmada kullanılan kaynaklar ortaya konulmuştur. Birinci bölümde, tekil önermelerin tarihsel ve entelektüel arka planı incelenmiş; bu tür önermelerin ortaya çıkışına zemin hazırlayan gelişmelere temas edilmiştir. İkinci bölümde ise tekil önermelerin kabul edilmesinin özellikle modal mantık ve zaman mantığı açısından doğurduğu sorunlar ele alınmış; bu problemlere yönelik çağdaş çözüm stratejileri belirtilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde, tekil önermelerin varlığına ilişkin sorunların kelâm ilmi açısından doğurduğu sonuçlar tartışılmış; bu bağlamda kelâmın söz konusu problemlere yönelik geliştirebileceği muhtemel çözüm stratejileri üzerinde durulmuştur.

Tekil önermelerin semantiği ve kelam ilmi bakımından sonuçları konusunu çalışmamı önererek modal metafizik ile kelam arasında ilişki kurmamı sağlayan Danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Ayhan Çitil’e araştırmamın başından sonuna kadar desteğini ve hoşgörüsünü eksik etmediği ve süreç içerisinde karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmemde yardımcı olduğu için minnettarım. Tez savunma jürimde bulunan hocalarım Prof. Dr. Tahsin Görgün ve Prof. Dr. Ömer Türker’e konunun klasik ve çağdaş imalarına yönelik değerlendirmeleriyle araştırmama yaptıkları katkı için çok teşekkür ediyorum. Yüksek lisans sürecindeki desteğiyle yanımda olan değerli arkadaşım ve meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Cengiz Ekmen’e çok teşekkür ediyorum. Ayrıca Sosyal

Bilimler Enstitüsü şefi İsmail Safa Yurdagür beye bu süreçteki yardımlarından ötürü çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
BEYAN	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKAPLAN	3
1.1 Aristoteles Mantığında Tekil Önergeler.....	3
1.1.1 Tekil Önergelerin Tümel Kabul Edilmesi	3
1.1.2 Mümkün Önergelerin Doğru Kabul Edilmesi	5
1.2 Frege Mantığında Tekil Önergeler.....	10
1.2.1 “Tüm” teriminin niceleyici olarak ele alınması.....	10
1.2.2 Tümel ve tekil önergelerinin biçiminin ayrışması.....	13
1.3 Modal Mantığın Gelişimi ve Tekil Önergeler.....	14
1.3.1 Kripke’nin Doğrudan Gönderim Kuramı	14
1.3.2 Kripke ve Kaplan’ın Ad ve Bağlam Duyarlı Terimleri Katı Gösterciler Olarak Ele Almaları.....	16
1.3.3 Tekil Önergelere Varlık Atfedilmesinin Gerekçeleri	19
1.3.3.1 Modal Argüman.....	19
1.3.3.2 Bağlam Duyarlı Terimler.....	20
1.3.3.3 Yineleme Argümanı	21

İKİNCİ BÖLÜM

TEKİL ÖNERMELERİN YOL AÇTIĞI SORUNLAR.....	24
2.1 Modal Mantık Bakımından Sonuçlar	24
2.1.1 Aktüel olarak var olan bir şeyin mümkün yokluğu	24
2.1.1.1 Alvin Plantinga’nın Bireysel Özleri	26
2.1.1.2 İmkâncı Açıklama: Aktüel Olmayan Bireylerin Varlığı	29
2.1.1.3 Fiilici Açıklama: Somut Olmayan Bireylerin Varlığı	30
2.1.2 Aktüel olarak var olmayan bir şeyin mümkün varlığı.....	32
2.2 Zaman Mantığı Bakımından Sonuçlar	34
2.2.1 Ezelcilik.....	36
2.2.2 Şimdilik	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEKİL ÖNERMELER ve KELÂM İLMİ	39
3.1 Kelâmî Değerlendirmenin Zemini: Kelâmda Var Olan Ne?.....	39
3.2 Değerlendirme	44
3.2.1 Genel Değerlendirme.....	45
3.2.2 Özel Değerlendirme.....	49

3.2.2.1 Plantinga'nın Bireysel Özleri	49
3.2.2.2 Williamson'ın Zorunlulukçuluğu	50
3.3 Kelamın Çözüm Önerisi.....	51
SONUÇ	56
KAYNAKLAR	58
ÖZGEÇMİŞ	61

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	adı geçen eser
Bkz./bkz.	Bakınız
çev.	çeviren
der.	derleyen
ed.	editör
haz.	hazırlayan
krş.	karşılaştırmız
md.	madde
nu.	numara
par.	paragraf
sy.	sayı
s.	sayfa
t.y.	basım tarihi yok
ve diğer.	ve diğerleri
vb./vs.	ve benzeri / vesaire
vd.	ve devamı
y.y.	basım yeri yok

GİRİŞ

Önermeler doğruluk değerlerinin taşıyıcıları, zorunluluk ve imkân gibi modal özelliklerin taşıyıcıları ve inanmak, ümit etmek ve söylemek gibi önermesel tutumların nesneleri olarak düşünülmektedir.¹ Tekil önermeler ise doğrudan belirli bir birey hakkında olan ve söz konusu bireyi önermenin bir parçası, bileşeni ya da kurucusu olarak içeren önermelerdir.² Başka bir deyişle tekil önermeler, öznenin veya bireyin önerme içerisinde doğrudan bir bileşen olarak yer aldığı önermelerdir.

Bu tezde klasik metafizik gelenekten ya da bu metafizik geleneğin bir parçası olarak kabul edilebilecek kelâm disiplini perspektifinden hareketle, tekil önermelerin yol açtığı sorunlara dair geliştirilebilecek çözüm önerileri incelenecektir. Ayrıca bu çözüm önerilerinin çağdaş ontoloji teorileriyle ne ölçüde uyumlu olduğu, onlarla hangi açıdan örtüşüp hangi açılardan ayrıştığı ele alınacaktır. Bu çerçevede araştırmamız üç bölüm şeklinde planlanmıştır.

Birinci bölümde tarihsel arka plana yer vereceğiz. Bu bağlamda öncelikle Aristoteles mantığında tekil önermeleri soruşturarak tekil önermelerin tümel kabul edilmesi, mümkün önermelerin doğru kabul edilmesi ve doğruluğun zorunluluğu içermesi meselesini inceleyeceğiz. Ardından Frege mantığında tekil önermelerin nasıl ele alındığına bakacağız. Bu çerçevede Frege’de “tüm” teriminin niceleyici olarak ele alınması ve tümel ve tekil önermelerini biçiminin ayrışmasını soruşturacağız. Bir sonraki başlıkta modal mantığın gelişimi ve tekil önermeleri, Kripke’nin doğrudan gönderim kuramı, Kaplan’ın ad ve bağlam duyarlı terimleri katı göstericiler olarak ele alması bağlamında inceleyip tekil önermelere varlık atfedilmesinin gerekçeleri üzerinde duracağız.

İkinci bölümde tekil önermelerin modal mantık ve zaman mantığı bakımından ne gibi sonuçlar doğurduğunu tartışacağız. Zira tekil önermelerin varlığı hem modal mantık hem de zaman mantığı bakımından çeşitli problemlere yol açmaktadır. Modal mantıkta özellikle zorunluluk ve imkân kavramlarının bireysel nesnelere referansta bulunan

¹ Greg Fitch ve Michael Nelson, “Singular Propositions”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2024 Edition), ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman.

<<https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/propositions-singular/>>.

² Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

önergelerle uyumlu bir şekilde açıklanması bazı güçlükler doğurmaktadır. Benzer şekilde zaman mantığında da tekil önermelerin zaman içerisindeki doğruluk değerlerinin nasıl belirleneceği ve bireyin zamansal kimliğinin nasıl korunacağı gibi karmaşık sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar modalite ve zaman metafiziğinde geliştirilen imkâncılık (*possibilism*), fiilcilik (*actualism*), ezelcilik (*eternalism*), şimdıcilik (*presentism*) gibi birtakım yaklaşımlara referansla çözüm arayışlarına konu olmuştur.

Üçüncü bölümde ise tekil önermeler ve kelam ilmi çerçevesinde sorunlara getirilen farklı çözüm önerilerinin kelam ilmi bakımından sonuçlarına yer vereceğiz. Bu çerçevede iki soruyla ilgileneceğiz: Birincisi tekil önermelere varlık atfettiğimizde ortaya çıkan problemlere ilişkin çağdaş ontolojide öne sürülen yaklaşımların kelâm ilmi bakımından ne ifade ettiğidir. Buna göre tekil önerme tartışmalarında öne sürülen mevcut çağdaş çözümler kelam disiplini açısından hangi problemlere yol açmaktadır? İkincisi ise kelâmcıların benzer problemlerle ilgili söylediği şeylerin bugünkü problemlerle ilgili ne ifade ettiğidir. Kelamcıların söz gelimi ma'dumlara şeyiyyet atfetme, Tanrı'nın ezeli bilgisi, zihin, hâriç ve *nefsü'l-emir* şeklinde farklı varlık katmanlarına dayalı yaklaşımları mevcut problemleri çözmekte ne gibi imkanlar sağlar? Kısaca bu bölümde bir taraftan çağdaş tartışmaların kelam açısından ne ifade ettiğini, öte yandan kelamcılarının çözümlerinin de bu tartışmalarla ilgili ne söylediğini ele alacağız.

Tezimizde yararlandığımız kaynakların başında *Stanford Encyclopedia of Philosophy*'de Greg Fitch ve Michael Nelson tarafından kaleme alınan "Singular Propositions" isimli makale gelmektedir.³ Bu makalenin planı, araştırma soruları ve zengin literatüründen önemli ölçüde yararlandım. Bu çerçevede tezin birinci bölümünün son başlığı olan tekil önermelere varlık atfedilmesinin gerekçeleri ile ikinci bölüm, yani tekil önermelerin yol açtığı sorunlar bu makaledeki plan ve içerik kullanılarak üretilmiştir. Yine G.W Fitch'in "The Nature of Singular Propositions"⁴ isimli makalesinin özellikle başlangıçta sorunu anlamam için bana yardımcı olduğunu söylemeliyim. Tekil önermeler bağlamında modalite ve zaman ile ilgili çağdaş sorunlar için de adı geçen ansiklopedide yer alan "Actualism", "Presentism" ve "Time" makalelerine başvurulmuştur.

³ Fitch ve Nelson, "Singular Propositions".

⁴ G. W. Fitch, "The Nature of Singular Propositions." *Philosophical Analysis*. ed. Austin, D.F., Springer, Dordrecht, 39 (1988): 281–297.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKAPLAN

1.1 Aristoteles Mantığında Tekil Önergeler

Bu başlıkta Aristoteles mantığında tekil önergelerin konumuyla ilgili iki tartışmaya yer vereceğiz. Bunlardan biri, tekil önergelerin tümel kabul edilmesi; ikincisi ise mümkün önergelerin doğru kabul edilmesi ve doğruluğun zorunluluğu içermesi tartışmasıdır. Birinci tartışmayla ilgili olarak öncelikle Aristoteles'in mantığında önerme ve çeşitlerini kısaca ele alacak, ardından tekil önergelerin söz konusu önermeler içerisinde nerede durduğuna temas edeceğiz.

1.1.1 Tekil Önergelerin Tümel Kabul Edilmesi

Aristoteles, *Birinci Analitikler*'de “bir şeye ilişkin bir şeyin evetlendiği veya değillendiği şeyin önerme olduğunu yazar.⁵ Buna göre bir özneye yönelik yapılan yüklemlenin olumlandığı ya da olumsuzlandığı cümleye önerme diyebiliriz. Önerme özne ve yüklem şeklinde iki terimden oluşmakta, yüklem içinde özne ya olumlanmakta ya da olumsuzlanmaktadır. Bu aynı zamanda önermenin doğruluk ve yanlışlığa elverişli olan cümle anlamına gelmesi demektir. “Tüm insanlar ölümlüdür” veya “Sokrates bir insandır” gibi cümleler birer önerme olmaktadır. Aristoteles'e göre önerme ya tümel ya tikel ya da belirsiz olur. O bunu şöyle dile getirir.

Tümel dediğim, bir şeyin hepsinde bir şey bulunması veya hiçbirinde bir şey bulunmaması; tikel, kiminde bulunması, kiminde bulunmaması veya hepsinde bulunmaması; belirsiz ise tümellik veya tikellikten bağımsız olarak bir şeyde bir şey bulunup bulunmaması: Söz gelişi “Karşıtların bilimi aynıdır” veya “Haz iyi değildir.”⁶

Aristoteles, *Yorum Üzerine*'de kimi nesnelerin tümel, kimi nesnelerin tekil olduğunu, dolayısıyla doğal olarak çoğulluğa yüklenene tümel, çoğulluğa yüklenmeyene

⁵ Aristoteles, *Birinci Çözümlemeler* (çev. Ali Houshiary), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998, s. 3-4.

⁶ Aristoteles, *Birinci Çözümlemeler*, s. 3-4.

tekil dediğini, bu anlamda “insan”ın tümellerden, “Kallias”ın tekillerden olduğunu yazar. Ona göre bir şeyin olup olmadığının öne sürülmesinin kimi kez bir tümele, kimi kez bir tekile ilişkin olması bir zorunluluktur. Tümelin bir tümelde olduğu ya da olmadığı öne sürülürse karşıt önermeler olur.⁷ Böylece Aristoteles önermeleri tikel ve tümel olmak üzere iki kısımda inceler.

Peki söz konusu önerme türleri içerisinde, tekil önermeler nerede durmaktadır? Aristoteles tümel, tikel ve tekil önermeler olmak üzere üç tür önerme ayırt etmiştir: Tekil önermeler öznelere olarak tekil veya bireysel şeylere sahip olan önermelerdir. Çoğu zaman tekil bir önermenin öznesi bir özel addır: Söz gelimi “John basketbol oyuncusudur” veya “Jane Austin en büyük İngiliz yazardır” veya “Londra dünyanın en meşhur şehridir” gibi. Bunun yanı sıra çoğu zaman özneyi tek bir şey olarak tanımlayan bir sıfat da kullanılır. Mesela “Bu pasta dilimi tattığım en iyi pastadır” veya “Şu fare gördüğüm en çirkin hayvandır” gibi.⁸

Aristoteles tekil önermeleri kabul etmekle birlikte mantığını geliştirirken onları çok kullanmamıştır. Ancak biz tümdengelimsel akıl yürütmelerde tekil önermelerin kullanıldığını gözlemleriz. Sözgelimi “Tüm insanlar ölümlüdür. Sokrates bir insandır. Öyleyse, Sokrates ölümlüdür.” denildiğinde burada sadece tek bir bireysel insan, yani Sokrates hakkında bir sonuç çıkarılır.⁹

“Sokrates muhteşemdir” önermesinde, sadece tek bir kişiye gönderimde bulunuyoruz, fakat biz aynı zamanda *onun tamamına* gönderimde bulunuyoruz, yoksa onun bir parçasına sözgelimi sol eline değil. İşte bu “Sokrates muhteşemdir” gibi tekil önermeleri, neden tümel önermeler gibi değerlendirdiğimizi göstermektedir. Böyle bir tekil önerme, “Bütün insanlar ölümlüdür” gibi tümel bir önerme ile aynı değildir. Fakat bu örnekte Sokrates bir bütün insan olarak düşünülerek muhteşemdir, çünkü o muhteşem bir zekaya sahiptir. Bu nedenle mantıkçılar, mantıkta tümel ve tikel olmak üzere, sadece iki tür kategorik önermenin bulunduğunu ifade ederler. Dolayısıyla tekil bir önerme tümel önermenin garip bir türü gibidir.¹⁰

⁷ Aristoteles, *Yorum Üzerine* (çev. Saffet Babür), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s. 13 vd. par. 17a38 vd.

⁸ R. E. Houser, *Logic: As a Liberal Art: An Introduction to Rhetoric and Reasoning*, Catholic University of America Press, 2020, s. 177-178.

⁹ Houser, *Logic*, s. 178.

¹⁰ Houser, *Logic*, s. 178.

Öyle görünüyor ki bu Aristoteles'in tümel önerme ile tekil önerme arasında benzerlik kurduğu zaman kastettiği şeydir: Tümelere işaret eden ve tümel bir karaktere sahip olan bu tür karşılık gelen olumlu ve olumsuz önermeler arasında, onun örnekleri şunlardır: “Her insan beyazdır” ve “Hiçbir insan beyaz değildir” ve “Her insan adildir” ve “Hiçbir insan adil değildir” (A ve E önermeleri). Bunlardan eğer biri doğru ise diğeri yanlış olmak zorundadır”. Bu gönderim, “Sokrates beyazdır” ve “Sokrates beyaz değildir” önermelerinde olduğu gibi bireylere yönelik olduğunda da böyledir. Burada Aristoteles tümel önermeler (A ve E) ile tekil önermeler arasında açık bir benzerlik kurar. O, tekil önermelerin A veya E olduğunu söylemez, fakat onların A ve E gibi olduğunu söyler.¹¹

Dolayısıyla tikellik ve tümellik yüklemdeki niteliğin, öznenin kapsamında yer alan bireylerin tümü için mi yoksa bir kısmı için mi geçerli olduğu ile belirlenmektedir.¹² Buna göre bir önermede yüklem ile özne için söz konusu olan nitelik, genel bir kavram olan öznenin kapsamındaki bireylerin tümü için söylendiğinde önerme tümel; bir kısmı için söylendiğinde ise tikel olmaktadır. Bu nedenle tekil bir önermede yüklem, bireyin adeta bütünü için geçerli olduğundan tekil önerme tümel önerme gibi düşünülmektedir.

1.1.2 Mümkün Önermelerin Doğru Kabul Edilmesi

Burada öncelikle önermelerden nesnelere; önermelerin kipliklerinden de nesnelerin zorunluluğu tartışmasına geçeceğiz. Bu geçişi doğruluk kavramının aracılığıyla gerçekleştireceğiz. Bir önerme, bir düşünce bildirmekte ve biz bu düşüncenin gerçekliğe tekabül ettiği ölçüde doğruluk değerini elde ettiğini söyleyebilmekteyiz. Nitekim Aristoteles, “var olanın var olmadığını veya var-olmayanın var olduğunu söylemenin yanlış; buna karşılık var olanın var olduğunu, var-olmayanın da var olmadığını söylemenin ise doğru olduğunu yazar.”¹³ Öyleyse doğruluk, yani düşüncenin gerçekliğe tekabül etmesi birinci olarak önermede yer alan adların gönderimde bulundukları nesnelerin varlığıyla; ikinci olarak da yüklemde ifade edilen şeyin gerçekten adın gönderimde bulunduğu nesnede bulunup bulunmamasıyla ilgili bir sorundur. Böyle

¹¹ Houser, *Logic*, s. 178.

¹² Caner Çiçekdağı, *Formel Mantık: Klasik Mantığa Giriş*, Ankara: Elis Yayınları, 2019, s. 94.

¹³ Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, par. 1011b26-29.

bakıldığında doğruluk önermenin niteliği ile ilgili bir kavram olmaktadır. İşte önermenin niteliği bakımından ele alınmasıyla biz, önermenin işlemiyle ilgili olan modalite veya kiplikler sorunuyla karşılaşmaktayız. Kısaca ifade etmek gerekirse, Aristoteles mantığında, özne ve yüklem kaplamaları bakımından ele alınması önermenin niceliğini belirlerken; işlemleri bakımından ele alınması ise niteliğini belirlemektedir.¹⁴

Kipler/kiplikler (*modal/modality*) de bir yargının doğruluğunu nitelemektedir. “Zorunludur ki” (*necessarily*) ve “mümkündür ki” (*possibly*) şeklindeki kiplikler en çok bilinen modal niteleyicilerdir. Klasik terminolojide “zorunlu olarak P” apodeiktik yargı; “mümkün olarak P” problematik yargı ve P ise önermesel/yalın yargı olarak isimlendirilmektedir.¹⁵ Şu hâlde kiplik yönünden (i) zorunlu, (ii) mümkün ve (iii) yalın olmak üzere üç tür önerme bulunmaktadır. Bu bağlamda “A, zorunlulukla B’dir” formunda bir önerme, önermenin ifade ettiği şeyin zorunlu olduğunu dile getirdiği için zorunlu; “A’nın B olması mümkündür” formunda bir önerme ifade ettiği şeyin olası olduğunu dile getirdiği için mümkün ve “A, B’dir” formunda bir önerme ise sadece öznenin bir özelliğinin yüklemde ifade edilmesini dile getirdiği için yalın önerme olmaktadır.¹⁶

Zorunluluk, imkân ve gerçeklik gibi söz konusu modal kiplikler öncelikle önermeye ve önerme dolayısıyla da nesnelere ilişmektedir. Tekil önermeler söz konusu olduğunda, bu tür önermelerde yer alan adların, tekil nesneleri ya da bireyleri tutması söz konusu doğruluk vasfı için gerekli olmaktadır. İşte bu noktada, tekil terimlerin gönderimde bulundukları şeylerin ne olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Tekil terimler neye gönderimde bulunmaktadır? Tekil terimlerin gönderimde bulundukları şeyler nasıl bir varlık tarzına sahiptir? Sorumuzu kiplikler bakımından ele aldığımızda tekil terimlerin ya da adların gönderimde bulundukları nesnelerin zorunlu, mümkün ya da olumsal olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Şu hâlde birinci olarak tekil terimlerin gönderimde

¹⁴ Doğan Özlem, *Mantık: Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004, s. 141-142.

¹⁵ Melvin Fitting ve Richard L. Mendelsohn, *First-Order Modal Logic*, Synthese Library, Vol. 277. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London, 1998, s. 2. Söz konusu modal kiplikler, Yunanca doğruluk (*truth*) için kullanılan “aletheia” kelimesinden hareketle “aletik (alethic) modaliteler” olarak da isimlendirilir. Aletik modalitelerden ayrı olarak en geniş bir biçimde tartışılan modaller zamansal modalitelerdir, ki bunlar geçmiş, şimdi ve gelecek ile ilgilidir (will be, was, has been, will have been vs.) deontik modaliteler, zorunluluk, obligation ve izin (may, can, must, vs.) ile ilgilidir ve epistemik veya inançsal (doxastic) modaliteler, bunlar da bilgi ve inançla (certainly, probably, perhaps, surely vs.) ilgilidir. Bkz. *a.g.e.*, s. 2 vd.

¹⁶ Özlem, *Mantık*, s. 142-144.

bulunduğu nesnelere varlık atfedip atfedemeyeceğimizi, eğer varlık atfedebiliyorsak bu tür nesnelerin nerede var oldukları, ya da onların varlıksal mekanlarının neresi olduğunu ve bu tür nesnelere zorunluluk atfedip atfedemeyeceğimizi soruşturmamız gerektirmektedir.¹⁷

Birinci soruyla ilgili olarak bir şeye varlık atfetmenin ne demek olduğunu, dolayısıyla “vardır” yüklemine bulunduğumuz şeylerin sınırını tartışmak gerekmektedir. İyi bilindiği gibi bir şeye varlık atfetmenin ne demek olduğu felsefe tarihinin başlangıcından itibaren tartışılmalıdır. Parmenides *Doğa Üzerine* isimli şiirinde düşünülür hakkında soruşturmanın tek yolunun ya var olanın var olduğu, var olmayanın var olmadığı konusunda doğru bir ikna yolu ya da yokluğun var olduğunun zorunlulukla düşünülemez olduğunu bildirme yolu olduğunu yazar. Devamında “Fakat sen yokluğun var olduğunu ne bilebilir ne de söyleyebilirsin, çünkü o imkansızdır, çünkü sadece var olan hakkında düşünülebilir” diye ekler.¹⁸ Böylece Parmenides var olanın dışında, var-olmayan hiçbir şeyin olmadığını ileri sürmüş, zorunlu olarak tek bir şeyin, yani var olanın olduğunu ve başka hiçbir şeyin var olmadığını düşünmüştür.¹⁹ Ona göre var olan ancak düşünülebilir olandır. Bu ilkeye göre var olmak ile düşünülebilir olmak bir ve aynı şeydir. “Parmenides İlkesi” şeklinde ifade edilen bu yaklaşım “Var olmayan şeylere ne referansta bulunulabilir ne de onlardan bahsedilebilir. Onlar hakkında hiçbir ifade söz konusu değildir” şeklinde dile getirilmiştir.²⁰

Parmenides’in var olanlar ile düşünülürlerin bir ve aynı olduğu fikri, Platon tarafından da benimsenmiştir. Platon çelişkiye düşmeksizin düşünebileceğimiz şeylerin gerçek anlamda var olduğunu öne sürmüştür. Buna göre var olanların kaplamını, olanaklı

¹⁷ Ahmet Ayhan Çitil, “Mantık ve Ontoloji”, *VII. Mantık Çalıştayı Kitabı*, ed. Vedat Kamer ve Şafak Ural, İstanbul: Mantık Derneği Yayınları, 2017, s. 725, 729-732.

¹⁸ Roderic A. Girle, “Parmenides Demythologised.” *Logique et Analyse*, cilt: 50, sy. 199 (2007): 253–268; ayrıca bkz. Parmenides, *Doğa Hakkında* (çev. Y. Gurur Sev), İstanbul: Pinhan Yayınları, 2015, s. 23. “Öyleyse gel, bizzat söyleyeceğim, can kulağıyla dinle sözümü, yalnızca hangi irdeleme yollarının akla uygun olduğunu: ‘Vardır, hem de bir anlamda yoktur varolmaması,’ ikna yoludur bu, Hakikati zira takip eder; ‘Yoktur, hem de bir anlamda zorunludur varolmaması,’ bu yolun gerçekten de tümüyle girilmez olduğunu gösteriyorum sana; çünkü ne bilebilirsin varolan-olmayanı, zira uygulanabilir değil, ne de ifade edebilirsin. (...) zira aynıdır düşünmekle var olmak.” Bkz. *a.g.e.*, s. 23.

¹⁹ Aristoteles, *Metafizik*, par. 986b27-31.

²⁰ Fitting ve Mendelson, *First Order of Modal Logic*, s. 172. Yazarlara göre Parmenides ilkesi geniş bir biçimde benimsenmiş. Platon’un yanı sıra, modern dönemde Frege ve Russel da bu ilkeyi kabul etmiştir. Daha yakın zamanda ise Strawson kurgusal veya hayali varlıklara referansta bulunulamayacağını söylemiştir. Öte yandan Searle “Kendisine referansta bulunabilen ne varsa, mevcut olmalıdır” ilkesini, gönderim teorisinin temel aksiyomu olarak almıştır. Quine da ancak terim bağlı değişken ile değiştirilebiliyorsa, tekil bir terimin gösterimde bulunacağını kabul etmiştir. *a.g.e.*, 172.

olarak düşünölebilen şeyler oluşturmaktadır. Aristoteles de *Kategoriler*'de düşünce ve dilin sınırları doğrultusunda var olanlar hakkında konuşmuş, var olanları düşünölme ve dilde bahsedölme biçimleri üzerinden söz konusu etmiştir. Çünkü “şeylere ilişkin düşünme yollarını belirlerken zihin, dilden yararlanmakta, bu nedenle dil düşünceyi, düşünce de şeyleri izlemektedir.”²¹

Var olanların dil ve düşünce doğrultusunda soruşturulması Aristoteles'i töz ve ilinek fikrine götürmüştür. Çünkü bir şey ya da nesne ya bir töz olarak ya da tözün bir belirlenimi olarak düşünölebilirdi. “Kategoriler, şeylere ilişkin düşünme yollarımızı kapsar, ama aynı zamanda onlar şeylerin edimsel olarak varoluş yollarıdır. Şeyler tözlerdir ve edimsel olarak ilinekleri vardır. Bu nedenle kategoriler yalnızca mantıksal değil, aynı zamanda metafizikseldir de. Aristoteles, realist bir epistemolojiyle uyumlu bir biçimde dilde anlattığımız düşünce kategorilerinin eşit ölçüde zihin-dışı olgusallığın nesnel kategorileri olduğunu da kabul etmiştir.”²²

Bu nedenle “kategoriler Aristoteles için sadece zihinsel tasarım kipleri, yalnızca kavram kalıpları değil; onlar aynı zamanda zihin dışı dünyada edimsel varlık kiplerini (*actual modes of being*) de temsil etmektedir. Dolayısıyla kategoriler, mantıksal olduğu kadar ontolojik yönere de sahiptir. Çünkü bir şeyin var olabilmesi için tözün var olması gereklidir. Aristoteles'e göre sadece tekiler zihnin dışında edimsel olarak var olurlar ve tekil bir şey kendi başına var olabilmek için bir töz olmak zorundadır. Fakat sadece bir töz olarak var olamaz, o, aynı zamanda ilineksel biçimlere de sahip olmalıdır.”²³ Var olanlar tek tek bireyler, yani tözlerdir. Sonuç olarak Aristoteles'e göre tekil nesnelerin, cevher (töz) olduğunu, dolayısıyla kendi başlarına var olduklarını söyleyebiliriz.

1.1.3 Zorunluluk: Tekil Nesnenin Zorunluluğı: İmkândan Doğruluğı Doğruluktan Zorunluluğı Geçiş

Önermelerin cümlelerimizin anlamları, düşünce ve tutumlarımızın nesneleri ve doğruluk ve yanlışlığın başlıca taşıyıcıları olmak üzere üç rolü bulunduğı kabul edilir.²⁴

²¹ Frederick Copleston, *Aristoteles* (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi, 2013, s. 22.

²² Copleston, *Aristoteles* s. 19.

²³ Copleston, *Aristoteles*, s. 20.

²⁴ Fitch, “The Nature of Singular Propositions”, s. 281.

Önermelerin, cümlelerin anlamları, düşüncenin nesneleri ve doğruluk değerlerinin taşıyıcıları şeklindeki söz konusu rolleri sırasıyla linguistik, epistemik ve metafizik yönleri karşılık gelmektedir.²⁵ Bunun yanı sıra önermeler hakkında geleneksel görüş, onların zorunlu olarak var olduklarıdır.²⁶ Önermelerin zorunlu olarak düşünülmesi ise onların doğruluk vasfını haiz olmasıyla söz konusu olabilmektedir. Buna göre bir önerme mümkün bir dünyada, ancak ve ancak o dünyanın üyesi olduğu zaman doğru olabilmektedir.²⁷

Aristoteles, bir önermenin mümkünse doğru, doğruysa da zorunlu olduğunu düşünür. O, mümkünün doğru olan, hatta zorunlu olan şey olduğunu şöyle dile getirir:

İmkânsız, karşıtı zorunlu olarak doğru olan şeydir. Örneğin karenin köşegeninin, kenarı ile ölçülebilir olması imkânsızdır. Çünkü böyle bir önerme yanlıştır ve onun karşıtı, yani karenin köşegeninin, kenarı ile ölçülemez olması sadece doğru olmakla kalmaz, aynı zamanda zorunludur.²⁸

İmkânsızın karşıtı, yani mümkün, karşıtı zorunlu olarak yanlış olmayan şeydir, örneğin bir insanın “oturuyor” olması mümkündür; çünkü onun “oturuyor” olmaması, zorunlu olarak yanlış değildir.²⁹

Pasajda Aristoteles’in imkansızın karşıtını sadece doğru olarak değil, aynı zamanda zorunlu olarak nitelendirdiğini görüyoruz. Bu çerçevede Aristoteles’e göre karenin köşegeninin kenarı ile ölçülebilir olması, sadece yanlış değil, aynı zamanda zorunlu olarak yanlıştır. Aristoteles, mümkünün, bir anlamda (i) zorunlu olarak yanlış olmayan şeye, (ii) bir başka anlamda var olduğunun söylenmesinin doğru olduğu şeye, (iii) bir başka anlamda ise var olma imkânına sahip olduğunun söylenmesi doğru olana karşılık geldiğini yazar.³⁰ Buradan bir önerme için söz konusu olan imkânın ya da olumsuzluğun o önermenin doğru oluşunu, doğru oluşu dolayısıyla da zorunlu oluşunu gerektirdiği sonucunu çıkarabiliriz.

²⁵ Fitch, “The Nature of Singular Propositions”, s. 281.

²⁶ Fitch, “The Nature of Singular Propositions”, s. 283.

²⁷ Matthew McGrath ve Devin Frank, “Propositions”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), ed. Edward N. Zalta. <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/propositions/>>.

²⁸ Aristoteles, *Metafizik*, par. 1019b.

²⁹ Aristoteles, *Metafizik*, par. 1019b.

³⁰ Aristoteles, *Metafizik*, par. 1019b.

1.2 Frege Mantığında Tekil Önermeler

Klasik mantıkta özne ve yüklem arasındaki kaplamsal ilişki (yani yüklemın konunun bütünü için geçerli olması) bakımından tümel kabul edilen tekil önermelerin modern mantığın gelişimiyle beraber artık tümel kabul edilmemeye başlandığını gözlemleriz. Bu ise Frege'nin geliştirdiği niceleme mantığında, “tüm” teriminin niceleyici olarak ele alınması, böylelikle tekil ve tümel önermelerin biçiminin birbirinden ayrıştırılmasıyla ilgilidir.

1.2.1 “Tüm” teriminin niceleyici olarak ele alınması

Klasik mantıkta “tüm” ve “bazı” gibi ifadeleri içeren önermelerin ele alınışının yeterince ayrıntılı olmaması, Frege'yi niceleme mantığını geliştirmeye götürmüş ve bu süreçteki çabalar modern mantığın gelişiminin başlangıcını teşkil etmiştir.³¹ Niceleme mantığında önermeler genel (tümel ve tikel) ve tekil olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. İçinde “tüm”, “her”, “her bir”, “hiç”, “hiçbir” gibi evrensel niceleyicinin (*universal quantifier*, $\forall$ sembolüyle gösterilir) geçtiği önermeler ile içinde “bazı”, “birkaç”, “en az bir” gibi varlıksal niceleyicinin (*existential quantifier*, $\exists$ sembolüyle gösterilir) geçtiği önermeler genel önerme olarak adlandırılmaktadır.³² Tekil önermeler ise tekil bir özneye yüklemde bulunan ve öznenin a, b, c gibi küçük harflerle, yüklemın ise F, G, H gibi büyük harflerle sembolik olarak gösterildiği *Fa*, *Ga*, *Hc* şeklinde ifade edilen önermelerdir.³³

Peki Frege'ye göre niceleme nedir ve nasıl bir işleve sahiptir? Frege'nin geliştirdiği niceleme mantığında, niceleme açık önermeleri kapalı hale getirme, yani açık önermeleri doğruluk değeri taşıyan önermelere dönüştürme işlemidir.³⁴ Çünkü Frege'ye göre bir cümlemin öznesini kaldırdığımızda geriye kalan terim yüklem olacaktır. Sözelimi “Aristoteles, *Metafizik* kitabının yazarıdır” önermesinde özne olan Aristoteles terimini dışarıya aldığımızda geriye kalan “... *Metafizik* kitabının yazarıdır” terimi

³¹ Ahmet Ayhan Çitil, *Çağdaş Felsefe – I: Analitik Felsefe Geleneği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 35.

³² Teo Grünberg, *Sembolik Mantık El Kitabı 1: Temel Mantık*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2017, s. 198.

³³ Özlem, *Mantık: Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, s. 276.

³⁴ Çitil, *Çağdaş Felsefe – I*, s. 36.

yüklemidir.³⁵ Buna göre tek bir nesneye gönderimde bulunma özelliğine sahip olan tekil terimler, boşluk içermemeleri sebebiyle “doymuş terimler” iken boşluk içeren yüklemeler “doymamış terimler” olarak anılmaktadır.³⁶ Bu nedenle Frege tekil terimlerin nesnelere gönderimde bulunduğunu, yüklemelerin ise nesnelere değil, sadece kavramlara gönderimde bulunduğunu dile getirir.³⁷

“Frege’ye göre nesneler adlarla, kavramlar yüklemelerle temsil olunurlar. Yüklemeler özne konumunda olan nesneleri doğruluk değerlerine eşleyen fonksiyonlar olarak alınabilir. Örneğin, “x kırmızıdır” yüklemi belirli bir kırmızı şişe nesnesini (bu nesneyi dilde temsil eden terim, mesela “Bu şişe” terimi x yerine yazıldığında tümce doğru olduğu için) “doğru”ya eşler. Benzer şekilde “Tüm x’ler için ...” veya “Bazı x’ler için...” gibi niceleyiciler yüklemeleri doğruluk değerlerine eşleyen fonksiyonlar olarak alınabilir. Örneğin, “x kırmızıdır” yüklemi, “Bazı x’ler için ...” niceleyicisi tarafından (en az bir terim, örneğin az önce sözünü ettiğimiz “Bu şişe” söz konusu tümceyi doğru kıldığı için) “doğru”ya eşler.”³⁸

Şu hâlde “nicelenmiş önermeler, bir kavramın başka bir kavramın kapsamı içine girdiğini dile getiren önermeler olarak düşünülmelidir.”³⁹ “Niceleme, bir kavramın kaç adet nesneye doğru olarak uygulanabileceğini gösterme işlemidir. Varlık yüklemine nesnelere değil, kavramlara uygulanabilir olduğu düşüncesi, yani varlık yüklemine nesnelere değil de kavramlara yüklenen ikinci-dereceden bir yüklem olarak değerlendirilmesi, niceleyici kavramının doğmasını sağlamıştır. Çünkü “F vardır” formunda bir cümlede “F” bir nesneye değil, bir kavrama gönderimde bulunmakta ve varlık yüklemi de o kavramın altına düşen en az bir nesnenin bulunduğunu dile getirmektedir. Bu sebeple varlık türü yüklemeleri gerçekte birer niceleyici olmaktadır.”⁴⁰

³⁵ İlhan İnan, *Dil Felsefesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 43.

³⁶ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 43.

³⁷ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 43.

³⁸ Ahmet Ayhan Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları, 2016, 94.

³⁹ Arda Denkel, “Frege’nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler”, *Felsefe Tartışmaları* 5, (1989), s. 31.

⁴⁰ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 52-60. Russell’a göre de var olmak nesnelerin bireysel olarak sahip oldukları veya sahip olmadıkları bir nitelik değildir. Bizler var olma durumunu da var olmama durumunu da bir araya gelmiş niceleyiciler, miktar sözcükleri, değişkenler ve özdeşlik işaretiyle ifade ederiz. Örneğin “Ali vardır” demek, Ali’ye bir varlık niteliği atfetmek anlamına değil, yalnızca bir şeyin var olduğu ve o şeyin Ali ile özdeş olduğu anlamlarına gelir. Bunun biçimi ise şöyledir: Bir x vardır öyle ki x= Ali. Bkz. Kenneth A. Taylor, “Russell” (çev. Osman Gazi Birgül), *Dil Felsefesi* (der. Barry Lee), Ankara: Fol Kitap, 2019, s. 92.

Böylece klasik mantığın, doğal dilin gramerini izleyerek yaptığı yüklem ve özne (veya nesne) ayrımı, Frege'nin çözümlemesinde yerini yüklem veya kavram için matematiksel fonksiyon anlayışına; nesne için de fonksiyonun argümanı yani fonksiyondaki değişkene değer verilmesi anlayışına bırakmaktadır.⁴¹

Şu hâlde Frege klasik mantıkta özne ve yüklem şeklinde karşımıza çıkan cümlelerin parçalarını değişen ve değişmeyen unsurlar olarak ele alıp bunların sırasıyla argüman ve fonksiyon olarak ifade edilebileceğini göstermiştir.⁴² Şöyle ki; Aristotelesçi mantıkta sözgelimi “Sokrates bilgedir” gibi cümleler, özne-yüklem formuna sahip olarak “S, P’dir” şeklinde gösterilmiştir. Burada S özneyi, P ise yüklemi ifade etmekte, özne ile yüklem kopula yardımıyla bir araya getirilmektedir. Ancak Frege, *Fa* biçiminde gösterilebilen bu tür cümlelerin, fonksiyon-argüman formuna sahip olarak görülmesi gerektiğini düşündü. Buna göre a, argümanı ve *Fx*, fonksiyonu sembolize etmekte, x değişkeni de argüman teriminin cümleyi tamamladığı yeri göstermektedir. Buna göre “Sokrates bilgedir” cümlesinde “x bilgedir” fonksiyon ifadesinin; “Sokrates” argüman teriminin değeri gözüyle düşünülmelidir.⁴³

“Fonksiyon-argüman analizinin gücü, tüm ve bazı gibi niceleme terimi içeren cümleler söz konusu olduğunda daha da ortaya çıkmaktadır. “Tüm mantıkçılar insandır” cümlesini ele alalım. Geleneksel mantıkta bu cümle özne-yüklem formuna sahip olarak görülür. Bu durumda bütün mantıkçılar özne, insan yüklemidir ve bunlar birbirine “dır” kopulasıyla bağlanmıştır. Ancak Frege’ye göre böylesi bir cümle biraz farklı ve daha kompleks niceleme bir forma sahiptir: Modern notasyonda $(\forall x) (Lx \rightarrow Hx)$ olarak sembolize edilir, “Her x için, eğer x mantıkçıysa, x insandır” biçiminde okunur. Burada özneye tekabül eden hiçbir şey yoktur; aksine bizim sahip olduğumuz, birbirine “eğer ... ise” önerme bağlacıyla bağlanmış ve bir niceleyiciye dayanan (her x için) iki fonksiyon ifadesidir (x mantıkçıdır ve x insandır). Böylece Frege niceleyicilere uygun bir notasyon sunarak yalnızca tek niceleme terimli değil, daha fazla niceleme terimli cümleleri formüle etmeyi ve böylece onlar arasındaki mantıksal ilişkiyi göstermeyi başarmıştır.”⁴⁴

⁴¹ Bülent Gözkan, “Frege ve Aritmetiğin Temelleri”, Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri* (çev. Bülent Gözkan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 22.

⁴² Mark Textor, *Routledge Philosophy Guide to Frege on Sense and Reference*, Routledge, 2010, s. 75.

⁴³ Michael Beaney, “Frege” (çev. Mustafa Yıldırım), *Dil Felsefesi* (der. Barry Lee), Ankara: Fol Kitap, 2019, s. 55.

⁴⁴ Beaney, “Frege”, s. 55.

Dolayısıyla Frege'ye göre “Kan kırmızıdır”, “Kırmızı bir renktir”, “At dört ayaklı bir hayvandır” gibi önermelerde kanın kırmızı olduğunu, kırmızının bir renk olduğunu, atın dört ayaklı bir hayvan olduğunu öne sürüyor olmak, gerçekte birer niceleme önermesine işaret etmektedir.⁴⁵ Söz konusu önermeler böylelikle, “Her kan kırmızıdır”, “Her kırmızı renktir”, “Her at dört ayaklı bir hayvandır” şeklinde daha kesin bir şekilde ifade edilebilir. Bu önermeler niceleme mantığında “Tüm x’ler için, eğer x kansa, x kırmızıdır”, “Tüm x’ler için, eğer x kırmızıysa, x bir renktir” veya “Tüm x’ler için, eğer x bir atsa, x dört ayaklı bir hayvandır” şeklinde ifade edilir. Bu tür önermelerin niceleme mantığında sembolleştirilmesi $\forall x (Fx \rightarrow Gx)$ şeklinde yapılır.⁴⁶ Böylece Frege, “Her A B’dir” ve “Bazı A’lar B’dir” formundaki cümleleri sırasıyla $\forall x (Ax \rightarrow Bx)$, $\exists x (Ax \wedge Bx)$ şeklinde formüle edileceğini göstermiş oldu. Bu bağlamda “Her cisimsel nesne uzamlıdır” cümlesini “Her şey uzamlıdır, eğer bir cisimsel nesne ise” cümlesiyle; “Bazı elmalar tatlıdır” gibi bir ifadeyi de “Bir şey elmadır ve tatlıdır” cümlesiyle dile getirdi.⁴⁷

1.2.2 Tümel ve tekil önermelerinin biçiminin ayrışması

“Tüm mantıkçılar insandır” ve “Aristoteles insandır” cümleleri klasik mantığa göre özne-yüklem formuna sahiptir. Ancak Frege burada “altında sıralanma” ve “altında toplama” şeklinde iki farklı ilişkinin var olduğunu düşünür. Çünkü tüm mantıkçıların insan olduğunu söylemek, mantıkçı olma ile insan olma arasında bir ilişkinin bulunduğunu iddia etmektir; yani ilki ikincisini içermektedir.⁴⁸ Buna göre mantıkçı olma kavramı, insan olma kavramı altında sıralanmaktadır. Ancak Aristoteles’in insan olduğunu söylemek, Aristoteles nesnesinin insan olma kavramının altına düştüğünü söylemektir: Nesne, kavramın altında toplanır. “Tüm mantıkçılar insandır” dediğimizde mantıkçılar kümesi ya da topluluğunun insan olduğunu kastetmeyiz; çünkü (küme, insan olma kavramının altında toplanamaz; daha ziyade bu topluluğun her bir üyesinin insan olduğunu, yani mantıkçı olan herhangi birinin aynı zamanda insan olduğunu söylemiş oluruz. Böylece Frege, altında sıralama ve altında toplama (altında sıralama iki kavram

⁴⁵ Denkel, “Frege’nin Dil Felsefesi”, s. 31.

⁴⁶ Denkel, “Frege’nin Dil Felsefesi”, s. 31.

⁴⁷ Gabriel Uzquiano, “Quantifiers and Quantification”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), ed. Edward N. Zalta. <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/quantification/>>.

⁴⁸ Beaney, “Frege”, s. 58.

arasında geçerlidir, altında toplama ise bir nesne ile bir kavram arasında geçerlidir) arasında ayırım yapmış olur. Ona göre cümlelerin sadece özne-yüklem yapısına odaklanarak fark edilemeyecek olan temel bir mantıksal ayırımdır.⁴⁹

Sonuç olarak niceleme mantığının gelişimiyle birlikte tüm teriminin niceleyici olarak ele alınması, tümel önermeler ile tekil önermelerin birbirlerinden biçimsel olarak ayrışmasını sağlamıştır.

1.3 Modal Mantığın Gelişimi ve Tekil Önermeler

1.3.1 Kripke'nin Doğrudan Gönderim Kuramı

İyi bilindiği üzere dünya hakkında konuşmak için dili kullanıyoruz. Ancak dünya hakkında söylediğimiz şeylerin çoğu anlamlı olsa da bunların bazıları doğrudur. Peki şeyler hakkında nasıl konuşabiliyor ve onlara ilişkin anlamlı ve doğru şeyler nasıl söyleyebiliyoruz? Başka bir deyişle şeylere nasıl referansta bulunabiliyoruz?⁵⁰ Sözgelimi “Aristoteles *Metafizik*’in yazarıdır” dediğimde, Aristoteles’e Aristoteles adıyla nasıl referansta bulunabiliyorum? Kısaca ifade edecek olursak “Aristoteles adı Aristoteles’e nasıl gönderim yapıyor?” Öyle görünüyor ki biz dili kullanarak dünya hakkında konuşma imkanına sahibiz, çünkü kelimelerimizin bazıları dünyadaki şeyleri yakalama imkanına sahip. Bütün kelimelerin referansta bulunduğunu yani bütün kelimelerin bir şekilde gerçekliği yakaladığını varsaymak pek mantıklı görünmüyor olsa da bazı kelime türleri tartışmaya açık bir şekilde bir gönderim türüne sahip. Bunlar özel adları, zamirleri, bağlam duyarlı terimleri, işaret zamirlerini, çoğul adları, doğal tür terimlerini ve özellik terimlerinin çeşitli başka türlerini içerir.⁵¹

Frege’ye göre dil ile dünya arasındaki ilişkiyi, nesnelerin bize kendilerini sunuş biçimleri demek olan anlamlar üzerinden kurabiliyoruz, bu nedenle belirli bir adın dünyada bir şeyi yakalaması o adın anlamı üzerinden mümkün olabilmektedir. Şu hâlde terimler sahip oldukları veya taşıdıkları anlamlar aracılığıyla gönderimde bulunurlar.

⁴⁹ Beaney, “Frege”, s. 58.

⁵⁰ Eliot Michaelson, “Reference”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2024 Edition), ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/reference/>>.

⁵¹ Michaelson, “Reference”.

Böylece Frege anlam ile gönderim arasında ayırım yaparak bir ifadenin anlamı ile gönderiminin birbirinden farklı şeyler olduğunu düşündü. Frege'ye göre bir adın anlamı, onun gönderimde bulunduğu anda kendisiyle ilişkilendirilen ve bir belirli betimleyici ile ifade edilebilen herhangi bir özelliktir. Örneğin “Aristoteles filozoftur” cümlesinde Aristoteles, “*Metafizik*’in yazarı olan kişi” gibi belirli bir betimleyici üzerinden belirli bir şahsa gönderimde bulunmaktadır.⁵² “Frege'ye göre hiçbir tümce nesneye-bağımlı bir önerme ifade etmez. Onun benimsediği başlıca üç görüş şöyle ifade edilebilir: (i) Gönderimde bulunan hiçbir ifade içinde geçtiği tümce tarafından ifade edilen önermeye yalnızca göndergesiyle katkıda bulunmaz. (ii) Adların tipik olarak iki tane semantik rolü vardır: birincisi bir şeye gönderimde bulunmak, ikincisi bir anlamı ifade etmek; (iii) bir ad herhangi bir nesneye gönderimde bulunmasa bile bir anlamı ifade edebilir.”⁵³

Öte yandan Russell, Frege'nin söz konusu anlam ve gönderim ayırımını kabul etmeyerek, anlam dediğimiz şeyin gönderimden bağımsız olarak anlaşılabilir bir şey olmadığını, dolayısıyla bir terimin anlamı ve gönderiminin gerçekte bir ve aynı şey olduğunu ileri sürdü. Ancak gönderim (*reference*) konusunda her iki düşünür birbirinden farklı yaklaşımlar ileri sürseler de terimlerin betimlemeler aracılığıyla gönderimde bulundukları konusunda birleşirler.

Kripke de *Adlandırma ve Zorunluluk*'ta Frege ve Russell'in “Betimlemeci Gönderim Kuramı”nın eleştirisi üzerinden literatürde “nedenselci gönderim kuramı” veya “doğrudan gönderim kuramı” olarak bilinen görüşünü ileri sürdü.⁵⁴ Buna göre özel adlar betimlemelerle gönderimde bulunmaz, çünkü betimlemeler birtakım koşulları içermektedir ve biz olayların farklı şekillerde gerçekleştiğini düşündüğümüzde, söz konusu koşulların değişimi dolayısıyla bu koşullara tabi olan betimlemelerin de değişeceğini düşüneceğimiz için onların özel adların yerlerini tutması imkânsız hale gelecektir. Peki, özel ad, şahıs zamirleri ve işaret zamirlerini kullanarak bir nesneden bahsetmemizi mümkün kılan nedir?

⁵² Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, s. 94.

⁵³ Kenneth A. Taylor, “Russell” (çev. Osman Gazi Birgül), *Dil Felsefesi*, s. 96.

⁵⁴ Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, s. 98-99; İnan, *Dil Felsefesi*, s. 84 vd.

1.3.2 Kripke ve Kaplan'ın Ad ve Bağlam Duyarlı Terimleri Katı Göstericiler Olarak Ele Almaları

Katı göstericiler, bir terimin, içinde nesnenin mevcut olduğu bütün mümkün dünyalarda aynı nesneyi gösteren ve onun dışında başka hiçbir şeyi göstermeyen terimlerdir. Kripke'ye göre tekil bir terim, nesnenin var olduğu her mümkün dünyada aynı nesneye gönderimde bulunuyorsa, bir katı göstericidir. Eğer katıysa ve gönderimde bulunulan nesneler (yani terimin gösterdiği şey), her mümkün dünyada var ise tekil terim güçlü bir biçimde katıdır.⁵⁵

Kripke'ye göre bir ifadenin göstericilerinin katı veya katı-olmayan gösterici olması, onun zorunlu olarak doğru, zorunlu olarak yanlış veya olumsal olup olmadığını belirleyebilir. Bu metafiziksel statü, birinin, bazen verili bir ifadenin görünen epistemolojik statüsünün a posteriori mi yoksa a priori mi olduğunu beklemesiyle uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁶

Kripke'ye göre bir katı gösterici, bütün mümkün dünyalarda aynı nesneyi gösterdiği için, içinde her iki göstericinin de katı olduğu bir özdeşlik ifadesi, zorunlu olarak doğru olmalıdır, eğer hepsinde doğru ise, ifade a priori olmasa bile bu geçerlidir. Onun klasik örneği “Hesperus, Posphorus ile özdeştir” şeklindeki özdeşlik ifadesidir (Hesperus=Posphorus). Kripke'ye göre bu ifade doğrudur, fakat doğruluğu a posteriori olarak keşfedilmiştir. Hesperus akşamleyin görünen gökcismine verilen bir addır; Phosphorus adı ise (ki bu adı ilk kullananlar tarafından bilinmiyordu) sabah görülen aynı gökcismine verilen bir addı. Bu gökcismi Venüs'tür. Kripke'ye göre başlangıçta “Hesperus=Posphorus” ifadesi, doğruluğu empirik olarak keşfedildiği için, onun olumsal olarak doğru olduğu varsayılabilir. Fakat Kripke bunun zorunlu olarak doğru olduğunu söyler.⁵⁷

Onun yanlış olabileceği tek yön, metafizik değil, fakat epistemiktir, bu nedenle biri ispatı verilmeden önce bir geometrik teorem hakkında da onun doğru olabileceği ya da olamayacağını ya da paralel postulatlar olmaksızın onun ispat edilebileceği veya

⁵⁵ Fitting ve Mendelsohn *First-Order Modal Logic*, s. 210.

⁵⁶ Joseph LaPorte, “Rigid Designators”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2022 Edition), ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/rigid-designators/>>.

⁵⁷ LaPorte, “Rigid Designators”.

edilemeyeceğini söyleyebilirdi. Fakat eğer o doğru ve paralel postulat olmadan ispat edilebilir ise bu metafiziksel bir zorunluluk meselesidir. Aynı şekilde eğer Hesperus=Phosphorus ifadesi doğruysa, o metafiziksel zorunluluk meselesidir.⁵⁸

‘Hesperus = Phosphorus’ zorunlu olarak doğrudur, eğer hiç doğru olmasa bile, çünkü Hesperus = Phosphorus’ aynı nesnenin özel adlarıdır, diğer adlar gibi onlar da katıdır: her biri nesnenin ta kendisini göstermekte, o, söz konusu objenin var olduğu bütün mümkün dünyalarda *aktüel olarak* göstermektedir ve herhangi bir mümkün dünyada onun dışında başka hiçbir şeyi göstermemektedir. Bütün mümkün dünyalardaki Hesperus ve Phosphorus’un adlandığı nesne Venüs’tür ve bütün mümkün dünyalarda Venüs=Venüs olduğu için, Hesperus=Phosphorus bütün mümkün dünyalarda doğrudur.⁵⁹

Öte yandan akşam gökyüzünde ay dışındaki en parlak nesne” şeklinde bir betimleme, katı değildir. Bu ise “Hesperus=akşam gökyüzünde ay dışındaki en parlak nesne” şeklindeki özdeşlik ifadesinin neden doğru olduğunu, ancak zorunlu olarak doğru olmadığını açıklar. Hesperus gerçekte akşam gökyüzünde aydan başka en parlak nesne olmasına karşın, kozmik toz tarafından örtülmüş olsaydı daha sönük olabilirdi. Hesperus’tan ziyade, Mars “akşam gökyüzünde ay dışındaki en parlak nesne” ile gösterilen obje olabilirdi. Bu durumda, yukarıdaki özdeşlik ifadesi (Hesperus= akşam gökyüzünde ay dışındaki en parlak nesne”) yanlış olurdu. Öyleyse bunun yanlış olmasının sebebi, “akşam gökyüzünde ay dışındaki en parlak nesne” ifadesinin Hesperus’u katı bir biçimde göstermemesidir. Eğer bu dünyada Hesperus’u gösteriyorsa, ki bu neden bu ifadenin doğru olduğunu açıklıyor, fakat bu betimleme başka bazı dünyalarda Mars’ı gösteriyor ki bu da neden bu ifadenin yanlış olabileceğini açıklıyor: Başka bu tür bir dünya aktüel olsaydı, bu ifade yanlış olurdu.⁶⁰

Şu halde Kripke’ye göre özel adlar katı göstericiler olarak referansta bulunmakta, özel adların katı gösterici olması, onların tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye gönderimde bulunması anlamına gelmekte, bunun ise metafizik ve epistemolojik bir takım sonuçları olmaktadır: Metafizik sonuçları söz konusu göstericilerin karşıladığı nesnelerin zorunlu olarak mı yoksa olumsal olarak mı var oldukları iken, epistemolojik sonuçları ise söz konusu ifadelerin a priori mi yoksa a posteriori mi olduklarıyla ilgilidir.

⁵⁸ LaPorte, “Rigid Designators”.

⁵⁹ LaPorte, “Rigid Designators”.

⁶⁰ LaPorte, “Rigid Designators”.

Kripke'ye göre özel adların gönderimde bulundukları nesneler metafizik olarak zorunludur; ancak epistemolojik olarak a posteriori olmaktadır. Böylece Kripke önermelerin analitik/sentetik ayrımlarıyla paralel bir şekilde a priori ve a posteriori ayrımlarıyla ilgili geleneksel görüşün dışında bir şey söylemiş olmaktadır. Geleneksel görüş tüm a priori önermelerin zorunlu; tüm a posteriori ifadelerin ise olumsal olarak doğru olduğunu varsayıyordu, Kripke ise zorunlu a posteriori ve olumsal a priori önermeleri tespit ederek bu görüşü değiştirdi.

David Kaplan bağlam duyarlı terimleri (*context-sensitive terms*) saf bağlamsal işaretler (*pure indexical*) ve belirtici işaretler (*demonstratives*) olarak ayırmaktadır.⁶¹ Ona göre “Ben”, “bugün”, “yarın”, “şimdi” gibi terimler saf bağlamsal işaretler iken “bu”, “şu”, “o” gibi terimler belirtici işaretlerdir. Saf bağlamsal işaretlerin gönderimi bağlam dikkate alındığında konuşanın niyetine gönderme yapmaksızın belirlenebilmektedir. Söz gelimi “ben” sözcüğünü kullanan kişi kendisine gönderme yaparken, “o” sözcüğünü kullanan bir kişinin kimi belirttiği doğrudan bağlamdan hareketle çıkarılamayabilir.⁶²

Kaplan'a göre belirtici işaretlerin gönderimlerinin sabitlenmesinde işaret etme edimleri veya konuşmacının niyeti esas alınmaktadır.⁶³ Kaplan saf bağlamsal işaret içeren cümlelerin bir dilsel anlamı veya karakteri bir de anlamsal içeriği olduğunu düşünür. Söz gelimi “ben” teriminin dilsel anlamı/karakterinin bir ve aynı iken anlamsal içeriği bağlama göre değişebilmektedir.⁶⁴ “Ben mutluyum” cümlesini düşünelim, bu cümlemin dilsel anlamı bunu dile getiren kişiden bağımsız olarak bir ve aynıdır. Ancak bu cümleyi mutsuz birinin dile getirdiğini düşündüğümüzde, bu cümle doğru değil yanlış olacaktır. Bu da bize dilsel anlam veya karakter ile anlamsal içeriğinin birbirinden başka şeyler olduğunu göstermektedir.

Kaplan da Kripke gibi bağlam duyarlı işaretlerin sabit gönderime sahip olduğunu düşünmektedir.⁶⁵

⁶¹ Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, s. 111.

⁶² Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, s. 111.

⁶³ Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, s. 112.

⁶⁴ Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, s. 112.

⁶⁵ Çitil, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, s. 112.

1.3.3 Tekil Önermelere Varlık Atfedilmesinin Gerekçeleri

Tekil veya nesneye bağımlı önerme, varlığı tamamen belirli bir nesnenin varlığına bağlı olan önermedir. Başka bir deyişle, eğer p nesneye bağımlı bir önermeyse, bu durum belirli bir a nesnesinin varlığını gerektirir; çünkü a nesnesi mevcut değilse, p önermesi de var olmayacak, hatta düşünülemez ve ifade edilemez hale gelecektir. Nesneye bağımlı önermeler, literatürde tekil olmayan, genel ya da nesneden bağımsız önermeler olarak adlandırılan türlerle karşılaştırılabilir. Genel önermelerin kimliği, yani hangi tikel olguya karşılık geldiği, herhangi bir spesifik tikel nesnenin varlığına bağlı değildir.⁶⁶

1.3.3.1 Modal Argüman

Tekil önermelerin varlığına ilişkin gerekçelerden biri modal argüman olarak karşımıza çıkar. Bu argüman, Saul Kripke'nin özel adlarla belirli betimleyicilerin birbirinden farklı anlamlara sahip olduğunu ortaya koyan modal argümanına dayanmaktadır. Kripke'ye göre, "Nixon" gibi özel bir ad, "Kaliforniyalı ilk ABD başkanı" şeklindeki belirli bir betimleyici ile eş anlamlı değildir. Kripke bu argümanı, tekil önermelerin varlığına doğrudan delil olarak sunmamış; buna karşın David Kaplan, belirtici işaretlerin (demonstratives) doğrudan gönderimsel ifadeler olduğunu savunarak, Kripke'nin argümanını tekil önermelerin varlığına işaret etmek üzere kullanmıştır.⁶⁷ Argüman şu şekilde ifade edilmektedir:

Farz edelim ki David, sağında Paul, solunda Charles ile birlikte bir masada oturmaktadır. Paul New Jersey'de, Charles ise Illinois'da ikamet etmektedir. David, t zamanında sağındaki kişiye işaret ederek aşağıdaki önermeyi dile getirir:

(1) "O, New Jersey'de yaşıyor." (p)

p önermesi, aşağıdaki cümlelerle ifade edilen önermelerden farklıdır:

(2) "David'in t anında hemen sağındaki kişi New Jersey'de yaşıyor."

(3) "David'in t anında işaret ettiği kişi New Jersey'de yaşıyor."

⁶⁶ Kenneth A. Taylor, "Russell", s. 94-95.

⁶⁷ Fitch ve Nelson, "Singular Propositions".

(2) ve (3) önermeleri, Paul hakkında dolaylı olarak konuşmaktadır; çünkü bu önermeler, Paul'ün David'in sağında olması ve David tarafından işaret edilmesi gibi olumsal özelliklere bağlıdır.⁶⁸

Şimdi karşı-olgusal bir durumu düşünelim: Paul ve Charles yer değiştirmiş, ancak her biri kendi yaşadığı eyalette kalmış olsun. Buna göre Paul hala New Jersey'de, Charles ise Illinois'da yaşamaktadır. Bu durumda, p hâlâ doğrudur, çünkü "O, New Jersey'de yaşıyor" ifadesi doğrudan Paul'e referansta bulunmaktadır. Buna karşın (2) ve (3) önermeleri yanlıştır; çünkü bu durumda David'in sağındaki kişi Charles olmuştur ve o New Jersey'de yaşamamaktadır. Böylece p , (2) ve (3) önermelerinden doğruluk değeri bakımından ayrılmaktadır.⁶⁹

Bu ayrışma ise şu sonucu doğurmaktadır: Eğer $p=p^*$ ise, yani p ve p aynı önerme ise bu önermeler bütün karşı-olgusal durumlarda aynı doğruluk değerlerine sahip olmalıdır. Oysa p , (2) ve (3) ile ifade edilen önermelerden farklı doğruluk değerlerine sahiptir. Dolayısıyla, David'in (1) cümlesiyle ifade edilen önerme, doğrudan Paul hakkındadır ve bu nedenle tekil bir önermedir.⁷⁰

Sonuç olarak doğrudan bir birey hakkında olan önermeler, dolaylı olarak o birey hakkında yapılan önermelerden ayrılmaktadır. Örneğimizde David'in doğrudan Paul hakkında dile getirdiği (1) "O, New Jersey'de yaşıyor" önermesi, (2) ve (3) ile ifade edilen önermelerden doğruluk değeri bakımından farklılaşmaktadır. Çünkü karşı-olgusal durumda, yani Paul ile Charles'ın yer değiştirmesi durumunda, (1) hâlâ doğru iken (2) ve (3) yanlıştır. Bu fark, tekil önermelerin varlığının güçlü bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Burada "o" gibi belirtici işaretlerin doğrudan gönderimsel ifadeler olduğu vurgulanmakta ve bu nedenle tekil önermeleri ifade ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

1.3.3.2 Bağlam Duyarlı Terimler

Tekil önermelere varlık atfedilmesine yönelik bir diğer argüman, bağlam duyarlı terimlerden (*indexicals*) elde edilmektedir. Bağlam duyarlı terimler, yalnızca dilbilimsel

⁶⁸ Fitch ve Nelson, "Singular Propositions".

⁶⁹ Fitch ve Nelson, "Singular Propositions".

⁷⁰ Fitch ve Nelson, "Singular Propositions".

anlamlarıyla sabitlenmeyen, aynı zamanda dil dışı (*extra-linguistic*) bağlamsal eklemelerle anlam kazanan ifadelerdir. Örneğin, herhangi bir özel kullanımdan veya onu dile getiren kişinin özelliklerinden bağımsız olarak düşünülen “Ben mutluyum” cümlesi, doğru veya yanlışlığı açısından tek başına anlamlı değildir. Ancak bu cümle, söz konusu ifadenin hangi bağlamda söylendiği ve konuşanın kim olduğu belirtildiğinde anlamlı hale gelir.⁷¹

David Kaplan ve John Perry yeterli bir indeksikalite teorisinin zorunlu olarak tekil önermeleri gerektirdiğini ileri sürerek “ben”, “bugün”, “burada” gibi bağlam duyarlı ifadeler ile “o”, “bu”, “orada” gibi belirtici işaretlere ilişkin Fregeci açıklamaların yetersiz olduğunu savunmuşlardır.⁷²

(4) “George bugün işten ayrılıyor.” önermesini düşünelim. Bu önerme tek başına tam bir önerme ifade etmemektedir, çünkü “bugün” kelimesinin bağımsız bir anlamı yoktur. Farz edelim ki George, 1 Ağustos 2000’de işten ayrılmış olsun. Bu durumda (4) cümlesi, 1 Ağustos 2000’de dile getirildiğinde doğru; başka bir günde dile getirildiğinde ise yanlış olur. Perry’ye göre (4)’teki “bugün” kullanımının anlamına ilişkin Frege üç açıklama getirir: (i) “Bugün” ifadesinin anlamı, onun karakteri ve rolü ile tanımlanır. (ii) “Bugün” sıradan Fregeci anlamlar sınıfının bir eşdeğeridir. (iii) “Bugün” ifadesinin anlamı, konuşanın inançlarına bakılarak tanımlanmalıdır.⁷³ Söz konusu üç farklı Fregeci açıklamanın geçersiz olduğunu dile getiren Perry, bunların hiçbirinin bağlam duyarlı terimlerin işleyişini tatminkâr biçimde açıklayamadığını düşünmüştür. Buradan çıkan sonuç bağlam duyarlı terimlerin, tekil önermelere varlık atfetmeyi zorunlu kılmasıdır.⁷⁴

1.3.3.3 Yineleme Argümanı

Tekil önermelere varlık atfedilmesinin bir diğer gerekçesi, yineleme (*reduplication*) argümanı olarak ifade edilmektedir. Bu argüman Peter Strawson’un, bireylere gönderim yapabilmemizin temelinde belirtici işarete dayalı tanımlamanın (*demonstrative identification*) yattığı tezine dayanmaktadır. Strawson’a göre, birinin “o” olarak belirtici

⁷¹ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁷² Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁷³ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁷⁴ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

işaretle tanımlanması, ancak o bireyi diğerlerinden anlamlı biçimde ayırt edebilmemizle mümkündür. Bu durum, yalnızca algıladığımız bireyleri belirtici işarete dayalı olarak tanımlayabileceğimiz anlamına gelir. Ancak, biz diğer bireyler hakkında da düşünebilmekteyiz. Dolayısıyla bu bireyler betimsel (*descriptive*) olarak tanınmalıdır. Öyle ki belirtici işarete dayalı tanıma doğrudan gerçekleşirken, betimsel tanıma, öznenin nesneyi kavramasını sağlayan özelliklere dayanır. Strawson'un belirtici işarete dayalı tanımlama düşüncesi, doğrudan gönderim (*direct reference*) ve tekil önermeler kavramlarıyla yakından ilişkilidir.⁷⁵

Yineleme evreni (*reduplication universe*) aynı niteliklerin iki farklı yer boyunca özdeş biçimde dağıldığı bir dünya olarak düşünülmektedir. Farz edelim ki Sally böyle bir evrende yaşamaktadır. Sally, Bill'in önünde durmakta ve Bill'in tişörtündeki bir lekeyi fark etmektedir. Evrenin başka bir yerinde ise tam olarak aynı niteliksel durumlar kümesi mevcuttur. Bu nedenle Sally* ve Bill* de vardır; Sally* tam olarak Sally gibidir ve Bill* de Bill gibidir. Bill*'in tişörtünde de aynı leke vardır. Bill*'in sahip olduğu herhangi bir niteliksel koşul, Bill* için de geçerlidir. Buna rağmen, oldukça sezgisel bir şekilde, Sally Bill hakkında düşünmekte, Bill* hakkında değil; benzer şekilde Sally*, Bill* hakkında düşünmekte, Bill hakkında değil. Çünkü düşüncenin kaynağı olan ve Sally'nin algısal bağlantı kurduğu kişi Bill'dir, Bill* değil. Eğer tanımlamanın tüm biçimlerinin betimsel olduğunu varsayarsak, yani bir nesneyi ancak onu niteliksel olarak diğerlerinden ayırt edebiliyorsak, o zaman Sally, Bill'i Bill*den ayırt edemeyeceği için Bill hakkında kesin olarak düşünemez. Bu durumda Bill* ya da Bill fark etmez. Ancak sezgisel olarak Sally'nin düşüncesi Bill hakkındadır. Bu ise Sally'nin algısal bağlantısından kaynaklanmaktadır.⁷⁶

Daha da açık bir örnek olarak, Sally kendisi hakkında “Ben açım” dediğinde, Sally* hakkında değil, Sally hakkında düşünmektedir. Eğer Sally'nin kendisi hakkındaki düşüncesi yalnızca pür niteliksel koşullara dayansaydı, kendisi hakkında kesin olarak düşünebilmesi mümkün olmazdı. İşte bu yüzden, düşünce ve dilde betimsel tanımlamadan ayrı, betimsel tanımlamayı önceden varsaymayan başka bir tanımlama biçimine ihtiyaç vardır. Bu biçime belirtici işarete dayalı tanımlama (*demonstrative identification*) denir. Belirtici işarete dayalı tanımlama, betimsel tanımlamadan ayrı ve

⁷⁵ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁷⁶ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

ona indirgenemez bir tanımlama şeklidir. Argümanın birinci ilkesi budur: Belirtici ifadeye dayalı tanımlama, betimsel tanımlamaya indirgenemez. Strawson, yineleme evreninde betimsel tanımlamanın aslında belirtici ifadeye dayalı tanımlamaya dayandığını iddia eder. Sonuç olarak yineleme argümanı doğrudan gönderimin varlığına işaret etmekte ve bu nedenle düşünce ve dilde bireylere gönderimin yeterli bir açıklaması için tekil önermelerin zorunlu olduğunu göstermektedir.⁷⁷

Bu üç argüman birlikte değerlendirildiğinde, dil ve düşüncenin işleyişi açısından tekil önermelerin anlamlı ve işlevsel olabilmesi için bireylere, yani tekil varlıklara gönderim yapması zorunlu hale gelir. Tekil önermeler, salt soyutlama veya genel kavramlar değil, bireyleri doğrudan gösteren ve onlara referans veren anlam birimleridir. Bu nedenle, tekil önermelere ontolojik bir statü, yani bir tür varlık atfedilmesi hem dilbilimsel hem de felsefi açıdan zorunlu bir sonuçtur.⁷⁸

⁷⁷ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁷⁸ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

İKİNCİ BÖLÜM

TEKİL ÖNERMELERİN YOL AÇTIĞI SORUNLAR

Tekil önermelerin varlığı birtakım metafiziksel problemlere yol açmaktadır. Bu problemlerden bir kısmı modal mantıkla, diğer kısmı ise zaman mantığıyla ilişkilidir. Bu bölümde, öncelikle modal mantık bağlamında, ardından zaman mantığı perspektifinden söz konusu sorunlar ele alınacaktır.

2.1 Modal Mantık Bakımından Sonuçlar

Tekil önermelerin varlığını kabul etmenin modal mantık bakımından sonuçları iki yönden tartışılmaktadır. Birincisi “aktüel olarak var olan bir şeyin mümkün yokluğu”; ikincisi ise “aktüel olarak var olmayan bir şeyin mümkün varlığı”dır. Birincisiyle başlayalım:

2.1.1 Aktüel olarak var olan bir şeyin mümkün yokluğu

(1) “George R.R. Martin yoktur.” önermesini düşünelim. Bu önerme, p George’u bir bileşen olarak içeren tekil bir önerme olarak değerlendirildiğinde, aşağıdaki iki ilke nedeniyle çeşitli problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir:

(İlke 1) Zorunlu olarak bütün p önermeleri için, eğer p doğru ise o zaman p mevcuttur.

(İlke 2) Zorunlu olarak eğer (1), yani “George R.R. Martin yoktur.” önermesi doğru ise o zaman George mevcut değildir.⁷⁹

Birinci ilke (İ1), doğruluğun bir nitelik olması ve bu niteliğin gerçekleşmesi için ilgili önermenin var olması şeklinde mantıksal anlayışı ifade eder. Başka bir ifadeyle doğru bir önermenin, “doğru olma” niteliğine sahip olması için var olması gerekir. İkinci ilke (İ2) ise Tarski’nin doğruluk şeması (“s doğrudur, ancak ve ancak s ise”) çerçevesinde, modalleştirilmiş önermesel eşdeğerliklere dayanan sezgisel doğruluk koşullarını ifade etmektedir.⁸⁰

⁷⁹ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁸⁰ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

Bu ilkeler birlikte değerlendirildiğinde şu paradoks ortaya çıkar: Eğer (1) tekil bir önerme ise o zaman mümkün olarak (*possibly*) doğru olmamalıdır; çünkü George mevcuttur.⁸¹ Öte yandan önermenin doğru olduğunu varsaydığımızda, bu önermenin doğru olduğu en az bir mümkün dünya *w* vardır. Bu durumda, (İ1) gereği (1) önermesi *w* dünyasında mevcuttur. Ancak bir bütünün bir dünyada var olması, o bütünün tüm bileşenlerinin de o dünyada var olması demektir. Buradan George'un da *w* dünyasında var olması sonucu çıkar. Oysa (İ2) ile “George R.R. Martin yoktur” önermesinin *w* dünyasında doğru olmaması gerekir ki bu da söz konusu varsayım ile çelişir. Şu halde ya “George R.R. Martin yoktur” önermesi tekil bir önerme değildir ya da mümkün dünyalarda doğru değildir.⁸²

Kısaca ifade edecek olursak tekil bir önerme eğer bir dünyada doğru ise o dünyada vardır, ancak onun o dünyada var olması, o önermenin bileşeninin de o dünyada var olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla burada bir paradoks ortaya çıkmaktadır. “George R.R. Martin yoktur” bir dünyada doğru ise o dünyada var olacak, o dünyada var olunca onun bileşeni olan “George” da o dünyada var olacaktır. Bu durumda ise “George R.R. Martin yoktur” önermesinin doğru değil, yanlış olması gerekecektir. Halbuki biz “George R.R. Martin yoktur” önermesinin doğru olduğunu varsaymıştık.

Peki bu paradoks nasıl çözülebilir? Bu paradoksun modalite metafiziğinde birtakım yaklaşımlara referansla çözüme çalışıldığını görüyoruz. Literatürde bu paradoksun çözümüne ilişkin geliştirilen stratejiler bağlamında (i) Plantinga'nın bireysel özleri, (ii) imkâncı açıklama ve (iii) fiilîci açıklamanın öne çıktığını gözlemliyoruz.⁸³

⁸¹ Buradaki “mümkün olarak (*possibly*) doğru olmamalıdır” ifadesi, modal mantık bağlamında “bir önermenin mümkün dünyalardan en az birinde doğru olması” anlamına gelir. Yani bir önerme “mümkün olarak doğru” (*possibly true*) ise en az bir mümkün dünyada o önerme doğru kabul edilir. Eğer bu önerme mümkün olarak doğru olsaydı, yani en az bir mümkün dünyada doğru kabul edilseydi, bu mümkün dünyada George'un olmaması gerekirdi. Zira “George” burada bir tekil terim olarak kullanılıyor. Tekil terimler, bir bireye doğrudan referans verir ve tüm mümkün dünyalarda aynı bireyi işaret eder. Yani “George” derken kastettiğimiz kişi, mümkün dünyalar boyunca aynı bireydir. Dolayısıyla, eğer “George R.R. Martin yoktur” önermesi mümkün olarak doğru olsaydı (yani en az bir mümkün dünyada doğru olsaydı), o mümkün dünyada George'un olmaması gerekirdi. Ancak eğer “George” terimi mümkün dünyalar boyunca aynı bireye gönderimde bulunuyorsa, bu durumda George'un tüm mümkün dünyalarda var olması gerekir. Bu nedenle “George R.R. Martin yoktur” önermesi mümkün olarak doğru olamaz.

⁸² Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁸³ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

2.1.1.1 Alvin Plantinga'nın Bireysel Özleri

Alvin Plantinga “On Existentialism”⁸⁴ isimli yazısında bütün bireysel özlerin, onları gerçekleyen yahut örnekleyen bireylere bağlı olduğu tezini ileri sürer. Plantinga dünyayı belirli türde olgu durumları (*state of affairs*) olarak tanımlar. Onun için bir olgu durumu, önerme-benzeri bir şey olup ya mesela “Sokrates’in filozof olmaklığı”nı karşılar ya da söz gelimi “uzaylıların var olması”nı karşılamaz. Bir olgu durumu *s*, diğer olgu durumu *s'*i içerir. Bu, eğer *s'*in karşılanması olmaksızın *s*'nin karşılanması mümkün değil ise geçerlidir. Bir olgu durumu *mümkün bir dünyadır*, öyleyse her ihtimale karşı onun her şeyi ve sadece karşılayan olgu durumlarını içermesi mümkündür. Plantinga için dünyalar olgu durumları ve olgu durumları da bütün aktüel olarak var olan soyut varlıklardır.⁸⁵

Plantinga'nın bireysel öz anlayışını açıklamak için öncelikle zâtî ve arazî özellikler şeklindeki klasik ayrımı düşünelim. Sezgisel olarak bir objenin zâtî özellikleri o objeyi “ne ise o” yapan özelliklerdir. Bunlar objenin mümkün olarak sahip olmadığı özelliklerdir. Arazî özellikleri ise tam tersine onun sahip olduğu, ancak sahip olmaması da düşünülebilen özelliklerdir. Sözgelimi “At olmak” özelliği sezgisel olarak şampiyon yarış atı Bold Pilot’ın sahip olmadığı bir özellik değildir. O söz gelimi bir tavşan veya bir taş olamazdı. “At olmak” özelliği bu nedenle 1996 Gazi Koşusu yarışının kazananı Bold Pilot’ın zâtî özelliğidir. Aksine Bold Pilot, yarış atı olma özelliğine sahip olmayabilirdi. Farklı durumlar altında, mesela ayağı sakatlanmış olsaydı veya soğuk algınlığı geçirseydi günlerini tarlalarda gülüp oynayarak geçirebilirdi. Dolayısıyla bu özellik Bold Pilot’ın zâtî değil, arazî özelliğidir. Şu hâlde bireysel öz tanımının ilk kısmı –yani “öz” kısmı– şudur: Bireysel öz herhangi bir şeyin sahip olduğu zâtî özelliktir. Tanımın “bireysel” kısmı ise basitçe şudur: Bir şey belirli bir bireysel öze sahip ise o zaman başka hiçbir şey mümkün olarak aynı bireysel öze sahip olamaz.⁸⁶

Benzer şekilde Plantinga zâtî olarak “Plantinga olma” özelliğine sahiptir. O, var olmayabilirdi ve bu özelliğe sahip olmayabilirdi. Onun var olduğu herhangi bir dünyada, yani onun Plantinga olduğu bir dünyada ve dolayısıyla onun söz konusu özelliği

⁸⁴ Alvin Plantinga, “On Existentialism”, *Philosophical Studies* 44 (1983): 1–20.

⁸⁵ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁸⁶ Christopher Menzel, “Actualism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), ed. Edward N. Zalta. <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/actualism/>>.

sahnelediği bir dünyada o, bu özelliğe sahiptir. Bunun da ötesinde bireysel Plantinga'dan başka hiçbir şey bu özelliğe sahip olamazdı; zorunlu olarak ona sahip olan herhangi bir şey Plantinga ile özdeşdir. Bu nedenle "Plantinga olmak" bir bireysel özdür. Plantinga'ya göre tüm özellikler gibi bireysel özler de örneklenmemiş olsalar bile zorunlu olarak vardır.⁸⁷

Bu açıklamalardan hareketle Plantinga'nın bireysel öz tanımı şöyle yapılabilir: Zâtî özellikler (*essential properties*): Bir özellik P bir birey x için zâtîdir ancak ve ancak x 'in var olup P 'yi örnekleyememesi mümkün değil ise. Bireysel özler: Bir özellik E bir bireyin x bireysel özüdür, ancak ve ancak (i) E x için zâtî ise ve (ii) zorunlu olarak bütün y bireyleri için, y E 'yi örnekliyorsa ve sadece $y=x$ ise. Bu nedenle E bireysel özdür, *simpliciter*⁸⁸ olarak, ancak ve ancak x bireyinin, x 'in bireysel özü olan P 'ye sahip olarak var olması mümkün ise.⁸⁹ Buna göre bir objenin x bireysel özü olan E iki koşulu sağlamaktadır: (i) E , x için zâtîdir, öyle ki x 'in E olmadan var olması mümkün değildir. (ii) E özsel/zâtî olarak x 'e özgüdür, öyle ki E 'ye sahip olan x dışında bir objenin var olması mümkün değildir.

Plantinga'nın açıklamasının dayandığı birtakım öncüller bulunmaktadır: (i) Dünyalar (maksimal mümkün) olgusal durumlardır. (ii) Özellikler "birinci-sınıf vatandaşlardır"; yani gönderimin ve birinci-düzey nicelemenin meşru nesneleridir. (iii) Özellikler önermeler ve olgusal durumların hepsi zorunlu olarak vardır. (iv) Zorunlu olarak her nesnenin bir bireysel özü vardır.⁹⁰

⁸⁷ Christopher Menzel, "Actualism".

⁸⁸ Eğer x *simpliciter* olarak var ise, o zaman x hem aktüel dünyada ya da başka bir mümkün dünyada vardır. Eğer x aktüel dünyada var ise, bu durumda o, *zamanda* (in time) var olur, zamansal olarak (temporally) var olur; x ister var olmuş olsun ister şu an var olsun ister var olacak olsun. Bu nedenle öyle görünüyor ki eğer biz " x *simpliciter* olarak vardır"ın anlamını özelleştirmek istersek, onu ya " x zamanın dışında vardır, fakat bir şekilde hala aktüel dünyada vardır" ya da "başka diğer bir dünyada vardır" anlamına gelecek şekilde almalıyız. Bkz. David Ingram ve Jonathan Tallant, "Presentism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/presentism/>>. "*Simpliciter* olarak var olmak" ifadesi bir şeyin varlığının tüm dünyalar veya durumlar açısından mutlak ve koşulsuz olması anlamına gelir. Buna göre *simpliciter* varlık, "var olmak" durumunun herhangi bir özel koşula, dünyaya veya zamana bağlı olmaksızın, nesnenin kendisine özgü ve mutlak varlığıdır. Bir şey *simpliciter* olarak varsa, bu onun her durumda ve her dünyada var olduğunu gösterir. Buna karşılık, bazı varlıklar yalnızca belirli durumlarda veya dünyalarda "var olabilir" (örneğin, sadece bu dünyada aktüel olarak var olabilir, diğer mümkün dünyalarda olmayabilirler). Örneğin George R.R. Martin *simpliciter* olarak var olabilir denirse, o, varlığı aktüel olan dünyamızın dışında başka mümkün dünyalarda da bir şekilde var sayılır, yani onun varlığı yalnızca bizim gerçek dünyamızla sınırlı değildir. Varlığı, belirli bir zaman ve mekâna koşut değil, daha genel bir biçimde, tüm mümkün dünyalar arasında yaygındır.

⁸⁹ Christopher Menzel, "Actualism".

⁹⁰ Christopher Menzel, "Actualism".

Bu açıklamalardan sonra Plantinga'ya göre o hakkında tekil bir önermenin, o var olmasa bile doğru olabileceğini söyleyebiliriz.⁹¹ Burada o, bileşenlik (*constituency*) nosyonunun, tekil bir önermenin bir dünyada var olması için, söz konusu önermenin bileşeninin o dünyada var olması gerektiği sonucuna ulaştı. Plantinga'ya göre: o'ya özdeş olma özelliği o olmaksızın var olabilir.⁹²

Şu hâlde “George R.R. Martin yoktur” gibi önermeler “bireysel özler”i bileşenler olarak içeren önermelerdir. **O**, George'un böyle bir bireysel özü olsun. O zaman (1), **O**'nun gerçekleşmediği durumda, doğrudur, [George R.R. Martin yazardır] önermesi de **O** ve **yazar olmak** özelliği birlikte gerçekleştiği durumda, doğrudur. Buna göre (1)'in bir mümkün dünyada doğru oluşu (İ1) ve (İ2)'yi ihlal etmemektedir. Çünkü George'un bireysel özünün var olduğu, ancak gerçekleşmediği veya örneklenmediği mümkün dünyalar vardır.⁹³

Dolayısıyla bireysel öz ve bireysel özün gerçekleşmesi ayrımı üzerinden Plantinga'nın paradoksa ilişkin çözümü, doğrudan bir birey hakkında olan ve bireyi bir bileşen ya da kurucu unsur olarak içeren tekil önermenin doğru olması için söz konusu bireyin var olmasının gerekmeceğini dile getirmektedir. Bu nedenle **o** hakkında tekil bir önerme **o var olmasa** bile doğru olabilir. Böylece Plantinga söz konusu önermenin doğru oluş özelliğinin, o önermenin bileşenini var kılması gerektiği üzerinden karşımıza çıkan paradoksu, bireysel öz düşüncesine başvurarak çözmeye çalışır. O, önermenin doğru oluşunun gerektireceği, önermenin bileşeninin varlığını, bireysel öz ile sınırlamaktadır. Buna göre “George R.R. Martin yoktur” gibi önermelerin özne bileşenleri, bireysel özleri içeren varlıklar olarak düşünülmektedir. Böylece Plantinga tekil önermelerin, bireysel özleri bileşenler olarak içerdiğini ileri sürmüştür. Örneğimizde tekil önermenin bileşeni George'un *kendisi* değil, onun gerçekleşmemiş bireysel özüdür. Şu hâlde Plantinga'ya göre bireysel öz, henüz gerçekleşmemiş olsa bile önermenin doğruluğundan bahsetmemiz için oldukça yeterli bir işlev görmektedir.

Sonuç olarak “George R.R. Martin yoktur” önermesi doğru bir önerme olarak düşünüldüğünde, önermenin bileşeninin var olması gerekiyordu, peki önermenin bileşeni yani George var ise o zaman “George R.R. Martin yoktur” önermesi nasıl doğru

⁹¹ Alvin Plantinga, “On Existentialism”, *Philosophical Studies* (1983) 44: 8-9.

⁹² Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁹³ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

olacaktır? İşte Plantinga'ya göre bu sorunun çözümü bireysel özlerin ileri sürülmesiyle mümkün olmaktadır. George'un bir bireysel özü var, bu önermenin bileşeni olan şey işte bu bireysel özdür, bu henüz gerçekleşmese de vardır, dolayısıyla gerçekleşmediği için "George R.R. Martin yoktur" önermesi doğru oluyor. Plantinga bireysel özler düşüncesi söz konusu türde tekil önermelerin doğruluklarını temin eden bir araç olarak kullanılıyor. Böylece "George R.R. Martin yoktur" önermesinin bir mümkün dünyada doğru oluşu **İ1** (Önerme doğruysa mevcuttur ve mevcut ise bileşeni de mevcuttur) ve **İ2**'yi (Önerme doğruysa özne bileşenin yok olması gerekir) ihlal etmemektedir, çünkü George'un bireysel özünün var olduğu, ancak gerçekleşmediği mümkün dünyalar vardır. Önermenin bileşeni bireysel öz olarak vardır.⁹⁴ Plantinga burada nesnenin bireysel özü ile kendisi (yani bilfiil varlığıyla) arasında bir ayrım yapıyor. Bu ise ontoloji açısından nesnenin bir taraftan bireysel özünün ve diğer taraftan bilfiil varlığının var olduğu sonucunu doğuruyor. Burada bireysel özün gerçekleşmesi ile nesnenin bilfiil varlığından söz edebiliyoruz.⁹⁵

2.1.1.2 İmkâncı Açıklama: Aktüel Olmayan Bireylerin Varlığı

Plantinga'nın argümanına karşı geliştirilen yanıtlardan biri, "Aktüel olmayan bireyler vardır" şeklinde ifade edilen imkâncı (*possibilist*) görüştür.⁹⁶ Bu görüşe göre, bir bireyin belirli bir dünyada *aktüel* olarak var olması, onun *simpliciter* varlığını tüketmemekte veya ortadan kaldırmamaktadır. Başka bir deyişle, George bir önerme bileşeni olarak işlev görmeye hazır olup var olmadığı (aktüel olmadığı) dünyalara rağmen hâlâ vardır; zira o, farklı mümkün dünyalarda var olmak suretiyle *simpliciter* olarak varlığını sürdürür. Bu nedenle imkâncı yaklaşımı benimseyenler, (İ1) ilkesi olan "eğer p bir w dünyasında doğru ise, o zaman p w'de mevcuttur" ifadesinin zorunlu olarak doğru olmadığını ileri sürerler. Onlara göre, bu ilke yalnızca p önermesinin ve onun bileşenlerinin o dünyada mevcut olması gerektiğini ifade eder; ancak p'nin ve

⁹⁴ Plantinga, "On Existentialism", *Philosophical Studies*, 44 (1983):1-20.

⁹⁵ Mu'tezile'nin madumları, henüz gerçekleşmemiş bireysel özler olarak düşünülebilir mi? Bu görüşü, tekil önermelerin yol açtığı sonuçları kelam disiplini çerçevesinde inceleyeceğimiz üçüncü bölümde Mu'tezile'nin madumları ile karşılaştıracaktır.

⁹⁶ Bu görüşün en bilinen savunusu için bkz. David Lewis, *On the Plurality of Worlds*, Oxford: Basil Blackwell, 1986.

bileşenlerinin mevcut olması, p'nin ve bileşenlerinin *simpliciter* varlığı ile aynı anlama gelmemektedir.⁹⁷

Bu durumda “George R.R. Martin yoktur” önermesi, (İ1) doğrultusunda “Eğer bir önerme bir dünyada doğruysa, o dünyada (aktüel olarak) mevcuttur” sonucunu doğurmaz. Çünkü “George R.R. Martin yoktur” ifadesiyle aslında “George R.R. Martin aktüel olarak yoktur” demek isteriz. Bu durum, George’un aktüel olmayan bir birey olarak varlığını kabul etmemize engel teşkil etmez. Dolayısıyla, önermenin bileşeni olan George R.R. Martin, aktüel olmayan bir birey olarak varlığını sürdürebilir. Başka bir deyişle, “George R.R. Martin yoktur” tekil önermesinin bir dünyada doğru olması, önermenin bileşenlerinin o dünyada varlığını gerektirir; ancak burada bahsedilen varlık, aktüel varlık değil, aktüel olmayan bir varlıktır. Bu nedenle, George’un yokluğunun doğru olduğunu söylememizle, onun aktüel olarak var olmaması ifade edilirken, paradoks oluşmaz. Çünkü önermede belirtilen özne bileşeni, aktüel olarak mevcut olmayan ancak yine de var olan bir bireyi göstermektedir. Bu yaklaşımla birlikte varlık ontolojik açıdan “aktüel olarak var olan” ve “aktüel olarak var olmayan” olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Dolayısıyla mümkünü açıklamanın ontolojik sonucu varlığın bu ikili ayırım üzerinden ele alınmasıdır; buna göre varlık hem aktüel hem henüz aktüelleşmemiş bir görünüm arz etmektedir.⁹⁸

2.1.1.3 Fiilîci Açıklama: Somut Olmayan Bireylerin Varlığı

Tekil önermelerin varlığının modal mantık bakımından yol açtığı sorunların çözümüne yönelik ileri sürülen bir diğer yaklaşım fiilîci (aktüalist) açıklamadır. Mutlak olarak her şeyin aktüel olduğu tezini kabul eden aktüalist açıklamaya göre eğer biri tekil önermelerin varlığını kabul ederse onun iki seçeneği vardır:

(i) O, zorunlu olarak her şeyin zorunlulukla var olduğunu kabul ederek “George R.R. Martin yoktur” gibi önermelerin mümkün olarak (*possibly*) doğru olduğunu kabul

⁹⁷ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

⁹⁸ Bu görüşün kelimeler disiplini çerçevesinde Mu‘tezile’nin madumları ile karşılaştırılabilir olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü madumlar da aktüel olmayan bireyler olarak vardır. Buna göre nesne henüz varlık/vücut elde etmemiş olarak yoklukta vardır. Ben “George R.R. Martin yoktur” dediğimde George’un ademde bir birey olarak var olduğunu düşünebiliyorum.

etmeyebilir. Bernard Linsky ve Edward Zalta⁹⁹ ile Timothy Williamson¹⁰⁰ bu görüştedirler. Ancak bu yaklaşım, sadece George gibi gündelik nesnelerin sezgisel olumsuzluğunun öne sürülmesine yönelik bir açıklama kadar makuldür. Eğer olmak (*being*) ve var oluş (*existence*) zorunlu özellikler ise o zaman bazı olumsal özellikler (1)'in doğru olabileceği sezgisini açıklamak için kullanabilen bir yerde öne sürülmelidir.¹⁰¹

Linsky ve Zalta *somut olmanın* olumsal bir özellik olduğunu ileri sürerler. Onlar George'un somut-olmayan olabileceğini ve onun somut-olmayan olduğu bir dünya düşündüğümüz zaman, onun orada var olmadığını söyleyebileceğimizi ileri sürerler. Ancak bu görüş somutluğun olumsal bir özellik olduğunu kabul etmenin zorluğu nedeniyle eleştirilere konu olmuştur.¹⁰²

(ii) Eğer “George R.R. Martin yoktur” gibi önermelerin mümkün olarak (*possibly*) doğru olan tekil önermeler olduğu konusunda ısrar edilirse, o zaman (İ1)'i reddederek (1)'in mevcut olmadığı dünyalarda doğru olduğu ileri sürülmelidir. Buna göre bir p önermesi, bir w dünyasında her ihtimale karşı doğrudur, eğer w aktüel ise o zaman p de doğru olacaktır (*içsel doğruluk*). Buna göre (İ1) içsel doğruluk sebebiyle doğrudur ve herhangi bir mümkün dünyada doğru olan (1) gibi tekil olumsuz varlıksal önermeler (*singular negative existential propositions*) yoktur.¹⁰³

Burada gerçek zorunluluk ve olumsuzluk ile ilişkili olan bir mümkün dünyaya nispetle doğruluğun başka bir açıklaması daha söz konusudur. Bu açıklama Adams tarafından şöyle tasvir edilmektedir:

Benim hakkımda hiçbir tekil önerme içermeyen bir dünya-hikayesi [aktüel olarak var olan önermelerin en fazla/maksimal, tutarlı bir kümesi], benim var olmadığım bir mümkün dünyayı oluşturur ve tasvir eder. O, “Ben var değilim” şeklinde bir önermeyi içererek değil, fakat basitçe beni düşürerek benim muhtemel var-olmayışımı temsil eder. Eğer sadece onun içerdiği bütün önermeler ve başka hiçbir aktüel önerme değil, doğru olursa, o zaman benim var olmadığım önermesi, onun tasvir ettiği dünyaya dahil bir olgu olmazdı, fakat aktüel dünyada bizim avantajlı noktamızdan

⁹⁹ Bernard Linsky ve Edward Zalta, “In Defense of the Simplest Quantified Modal Logic”, *Philosophical Perspectives*, 8 (1994): 431–58.

¹⁰⁰ Timothy Williamson, “Necessary Existents”, in A. O’Hear (ed.), *Logic, Thought and Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 233–51.

¹⁰¹ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹⁰² Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹⁰³ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

yaptığımız, söz konusu dünya hikayesinin aktüel dünyanın bir bireyine yönelik bağıntısı hakkında bir gözlem olurdu.¹⁰⁴

Şu halde George'un var olmadığı bir imkana (*possibility*) karşılık gelen bir dünya-hikayesi, bu durumda, “George R.R. Martin yoktur” önermesini bir üye olarak içermez. Bunun yerine (1), bütünüyle George'tan bahsetmeyi düşüren dünya hikayesinden ötürü, söz konusu dünya-hikayesinin betimlediği imkana nispetle doğrudur. Aktüel dünyanın perspektifinden ve onun kaynaklarından hareketle (1)'in söz konusu imkân açısından doğru olduğu söylenebilir. Her ne kadar söz konusu imkânın perspektifinden hareketle George hakkında tam bir sessizlik olsa da (*dışsal doğruluk*).¹⁰⁵

2.1.2 Aktüel olarak var olmayan bir şeyin mümkün varlığı

Buraya kadarki tartışmalar “George R.R. Martin yoktur” önermesi örneğinde “aktüel olarak var olan bir şeyin mümkün yokluğu” sorunuyla ilişkilidir. Bölümün başında ifade edildiği üzere problemin bir de “aktüel olarak var olmayan bir şeyin mümkün varlığı”na yönelik bir veçhesi de bulunmaktadır. Şimdi ise aktüel olarak var olmayan bir şeyin mümkün varlığıyla ilgileneceğiz.

Biliyoruz ki J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in müşterek hiçbir çocuğu yoktur. Buna göre belirli makul özcü sezgiler sebebiyle aktüel olarak var olan hiçbir şey onların çocuğu olamaz. Ancak belirli olumsal şeyler meydana gelmiş olsaydı onlar bir çocuk sahibi olabilirlerdi. Bu durumda J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in ebeveyni olabilecekleri biri var olabilirdi.¹⁰⁶ Şu hâlde aşağıdaki önermenin sezgisel olarak doğru olduğu söylenebilir:

(2) Aktüel olarak var olan hiçbir şey J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in ebeveyni olduğu bir şey değildir, fakat J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in ebeveyni olacağı birinin var olması mümkündür.

¹⁰⁴ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”; krş. Robert Adams, “Actualism and Thisness”, *Synthese*, 49/1 (1981), s. 22.

¹⁰⁵ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹⁰⁶ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

Sorunun birinci veçhesiyle ilgili olarak yukarıda dile getirilen stratejilerinden hareketle, sorunun ikinci yönüyle ilgili olarak söz konusu önermenin ifade ettiği paradoks şu stratejilerle çözüme çalışılabilir:

(i) Plantinga'nın görüşüne göre gerçekleşmemiş bireysel öz vardır, ki bu öz J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in ebeveyni olduğu bireyler tarafından gerçekleştirilebilir.

(ii) Mümküncü biri aktüel olarak var olanın, var olanların düzgün bir alt kümesi olduğunu ileri sürer. Öyleyse aktüel dünyanın sahası içinde hiçbir şey J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in çocuğu olamazken, burada nicelemenin en kapsamlı alanında sadece mümkün bireyleri içeren ve J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in ebeveyn olduğu bazı mümkün dünyalarda bulunan bireyler vardır.

(iii) Linski ve Zalta'nın görüşüne göre somut olmayan bir birey vardır, ki bu birey somut olabilir ve somut olduğunda da J. K. Rowling ve George R.R. Martin tarafından ebeveynlik yapılabilir.¹⁰⁷

Üç görüşün hepsi de (2)'ye yakın bir şeyin doğruluğuna ilişkin bir açıklama olarak gözükmektedir. Somut olmayan bir birey aktüel olarak mevcut olup J. K. Rowling ve George R.R. Martin tarafından ebeveynlik yapılıyor iken aktüel olarak somut olan hiçbir şey J. K. Rowling ve George R.R. Martin tarafından ebeveynlik yapılmamaktadır. Bir önceki başlıkta söz konusu edilen son görüşün savunucuları ise ne gerçekleşmemiş bireysel özlere ne salt mümkün bireylere ne de olumsal olarak somut olmayan bireylere göz yummamaktadır. Bunun yerine onlar bizim “Var olan olumsaldır” şeklindeki sezgilerimizin bu yönüne dair farklı bir açıklama vermek zorundadırlar.¹⁰⁸

(iv) Bu çerçevede son görüşün savunucuları Adams'ı¹⁰⁹ takip ederek şunu ileri sürebilirler: Aktüel olarak var olan nicelemiş bir önerme [J. K. Rowling ve George R.R. Martin tarafından ebeveynliği yapılan biri vardır], J. K. Rowling ve George R.R. Martin'in birlikte çocuk sahibi olduğu imkana karşılık gelen bir dünya hikayesinin üyesidir, fakat [o, J. K. Rowling ve George R.R. Martin tarafından ebeveynliği yapılmaktadır] şeklindeki formun hiçbir atomik önermesi o kümenin üyesi değildir, çünkü doğru olabilecek böyle bir önerme bulunmamaktadır. Eğer böyle bir atomik önerme olsaydı o zaman J. K. Rowling ve George R.R. Martin tarafından ebeveynliği

¹⁰⁷ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹⁰⁸ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹⁰⁹ Robert Adams, “Actualism and Thisness”, *Synthese*, 49/1 (1981): 3–41.

yapılan bir şey olması gerekirdi ki ancak böyle bir şey yoktur. Öyleyse mümkün bir w dünyasında doğru olan nicelenmiş önermeler bulunmaktadır, her ne kadar bu önermelerin hiçbir tanığı olmasa ve hiçbir karşılık gelecek tekil önermeler w dünyasında bulunmasa da. Bu nicelenmiş önermelerin doğruluğuna ilişkin genel bir analizi atomik önermelerin doğruluğuna terk etmeyi gerektirmektedir.¹¹⁰

Bu sonuncu açıklamanın savunucusunun söyleyebileceği en iyi şey şudur: Söz konusu imkanların birisi aktüel olmuş olsaydı o zaman böyle bir tekil önerme var olurdu ve böylece muhtemel olarak doğru nicelenmiş bir önermenin tanığı var olurdu. Fakat şeyler aktüel olarak var olunca nicelenmiş bir önerme de doğru olurdu her ne kadar doğru olabilecek hiçbir tekil önerme olmasa da.¹¹¹

2.2 Zaman Mantığı Bakımından Sonuçlar

Tekil önermelerin modal mantık bakımından yol açtığı sorunları ve bu sorunlara getirilen çözüm önerilerini ele aldıktan sonra şimdi söz konusu önermelerin zaman mantığı bakımından gündeme getirdiği sorunlara yer vereceğiz.

Tekil önermeler, soyut ve somut olanın bir bileşimi olduğu için bazı sorunlara sebep olmaktadır. Burada modal problem ortaya çıkmaktadır, çünkü, bir taraftan bütün önermelerin, soyut nesneler olarak, zorunlu bir şekilde var olduklarını düşünmeye götüren nedenler vardır; fakat diğer taraftan “Gündelik bireyler var olmayabilirlerdi ve diğerleri var olabilirdi” şeklindeki düşünce oldukça mantıklıdır, ki bu durumda onları bileşen olarak içeren tekil önermeler olumsal olarak vardır. Yukarıda tartışılan bu probleme ilişkin çözümler, tekil önermelerin var olduğunu reddeden, gündelik nesnelerin

¹¹⁰ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹¹¹ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”. Fitch ve Nelson, burada söz konusu edilen çözümlerin birtakım problemleri içerdiğini yazarlar. Buna göre mümküncü açıklama, varolan ile şişirilmiş bir ontolojiyi gerektiren aktüel olarak var olan arasında bir ayrıma dikkat eder. Plantinga’nın çözümü gizemli şeyleri yani örneklendirilmemiş bir şekilde var olan ve bu sebeple onları gerçekleştiren bireylerden bağımsız bir şekilde bireyleştirilmiş bireysel özleri gerektirir. Linsky ve Zalta’nın çözümü hangi bireylerin var olacağının olumsal bir mesele olduğu şeklindeki güçlü sezgiye yönelik bir çelişkiyi gündeme getirir ve sıradan mevcutların somut olmayan nesneler olarak var olmasını gerektirir. Son çözüm ise şeylerin bir mümkün dünyada veya o mümkün dünyanın perspektifinden nasıl durduğu ile birçok kişinin gizemli bulunduğu ve mümkün dünyalar hakkında realizmin nahoş bir formunu gerektirdiğini iddia ettiği şeylerin o dünyada nasıl durduğu arasında bir ayrımı gerektirir. Bkz. “Singular Propositions”.

olumsal olduğunu reddeden veya önermelerin zorunlu varlıklar olduğunu reddeden yaklaşımları içerir.¹¹²

Burada zamansal problemler de ortaya çıkmaktadır, çünkü gündelik bireyler varlığa gelme ve varlıktan çıkmayı içererek zamanla değişirler. Öte yandan önermeler genellikle ezelî nesneler, yani zamanla değişmeyen ve tüm zamanlarda var olan şeyler olarak düşünülmektedir.¹¹³ Aşağıdaki önermeyi düşünelim:

(3) “Sokrates vardı, fakat artık yoktur”

Sokrates’in uzun zaman önce ölmesine rağmen, bu önerme doğru tekil bir önerme gibi görünüyor. Peki bu durumda önermenin bileşeni olan Sokrates artık mevcut değil ve bu sebeple önerme de mevcut değilken “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesi nasıl doğru olabilir?

Dikkat edileceği üzere bu problem, bir önceki bölümde tartışılan modal problemin zamansal benzeşidir. Dahası eğer “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesi, tekil bir önermeyse, o zaman bu önermenin bileşeni nasıl bir şeydir? Kaç yaşındadır? Oturuyor mu yoksa ayakta mıdır? Bir önermenin bileşeninin yaşının şu ve bu olduğunu, oturduğunu ve ayakta olmadığını söylemek pek mantıklı görünmüyor. Ancak eğer Sokrates’in kendisi önermenin bileşeni ise o zaman onun belirli bir yaşı olmalı ve belirli bir pozisyonda olmalı; çünkü hiç kimse belirli bir yaşta ve belirli bir pozisyonda olmaksızın mevcut olmaz.¹¹⁴

Bu soruların ikinci kümesinin de modal benzeşleri vardır: George’un gerçekte iki kolu vardır, fakat o sadece bir tanesine de sahip olabilirdi. Fakat o zaman eğer George’un kendisi “George’un iki kolu vardır” önermesinin bir bileşeni ise o ya tam olarak iki kola ya da tam olarak bir kola sahip olmak zorundadır, çünkü görüleceği üzere hiçbir insan belirli sayıda kola sahip olmaksızın var olamaz. Bu mesele zamansal ve arazsal özler (*intrinsic*s) ile alakalı problemlerle ilgilidir.¹¹⁵ Şu hâlde tekil önermelerin zaman mantığı bakımından sonuçlarının bir veçhesi niceliksel değişimi, diğer veçhesi de niteliksel değişimi içermektedir. Burada tekil önermelerin yol açtığı zamansal problemlerin niceliksel değişim boyutu ile ilgileneceğiz.

¹¹² Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹¹³ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹¹⁴ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹¹⁵ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”; Robert Adams, “Time and Thisness”, *Midwest Studies in Philosophy* 11 (1986): 315–329.

Tekil önermelerin modal mantık bakımından yol açtığı modal problemlere verilen açıklamalar modalite metafiziğindeki daha büyük sorunlarla ilişkili olduğu gibi tekil önermelerin zaman mantığı bakımından yol açtığı zamansal problemler de zaman metafiziğindeki daha büyük sorunlarla ilişkilidir. Buradaki açıklama biçimleri, tekil önermelerin varlığının modal mantık bakımından yol açtığı problemlere dair getirilen çözüm önerilerinin zamansal benzeşidir.¹¹⁶

2.2.1 Ezelcilik

Ezelcilik (*eternalism*) mümküncülüğün (*possibilism*) zamansal benzeşidir. Buna göre bir zamanda var olan şeyler *simpliciter* olarak var olanların düzgün alt kümesidir. Yukarıdaki önermeyle ilgili olarak ezelci şunu ileri sürer: Her ne kadar Sokrates halihazırda (*presently*) var değilse de o *simpliciter* olarak vardır. Bu sebeple o, var olmadığı zamanlarda bile “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesinin bileşeni olarak mevcuttur. Öyleyse söz konusu önerme doğrudur. Çünkü Sokrates şimdiki zaman alanı içerisinde değil, geçmiş zaman alanı içerisinde. Sonuç olarak geçmişte var olup şu an var olmayanlar vardır. Dolayısıyla Sokrates geçmiş zamanda var olması sebebiyle var olanlar kümesinin bir elemanıdır.¹¹⁷

2.2.2 Şimdıcilik

Şimdıcilik (*presentism*) fiilciliğin (*actualism*) zamansal benzeşidir. Bir şimdici şunu ileri sürer: Kesinlikle her şey, şu an var olandır (*present*). Sokrates gibi şu an mevcut olmayan (*presently exist*) şeyler (*entities*), basitçe var değildir. Şimdiciler “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesinin aşikâr doğruluğunu açıklamada üstesinden gelmesi zor bir duruma sahiptirler.¹¹⁸

Bir önceki başlıkta “George R.R. Martin yoktur” ve “Aktüel olarak var olan hiçbir şey J. K. Rowling ve George R.R. Martin’in ebeveynlik yaptığı biri değildir, fakat J. K. Rowling ve George R.R. Martin’in ebeveynlik yapacağı birinin var olması mümkündür”

¹¹⁶ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹¹⁷ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹¹⁸ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

önermelerine ilişkin üç aktüalist açıklamayı söz konusu etmiştik. Bu açıklamalardan her birinin “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesine uygulanabilecek zamansal benzeşi bulunmaktadır.

(i) Şimdici, Plantingacı bireysel özlere başvurabilir ve “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesinin Sokrates’in *kendisini* bir bileşen olarak içeren tekil bir önerme olmadığını iddia eder. Çünkü böyle bir şey yoktur, fakat daha ziyade bir bileşen olarak Sokrates’in bireysel özüyle ilişkili bir önerme vardır. Öyleyse bu önerme doğrudur, çünkü söz konusu bireysel öz geçmişte gerçekleşmiş, fakat artık gerçekleşmeyen bir şeydir.¹¹⁹

(ii) Şimdici Linsky ve Zalta tarafından savunulan görüşün zamansal benzeşini benimseyebilir ve her ne kadar *somut-olmayan bir nesne olarak* da olsa, Sokrates’in var olduğunu ileri sürebilir. O zaman “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesi yanlış olsa da eğer “x vardır” yüklemi $\exists y (y=x)$ şeklinde formüle edilirse (yani Öyle bir y vardır ki, $y = x$, ya da “x’e eşit bir y vardır”) o zaman Sokrates’in somutluğu ile ilişkili önerme doğru olur. Sokrates somuttu ve şimdi, hala var olmasına karşın, somut-olmayandır. Sonuç itibariyle bu görüş, “Somut bir nesne somut-olmayan *olur* ve somut-olmayan bir nesne de somut *olur*” şeklindeki iddiaya bir bağlılık taşır.¹²⁰

(iii) Şimdici biri Adams’ı takip edebilir ve bir önermenin bir zaman içinde (in) doğru olmasını, bir zamanda (at) doğru olmasından ayırabilir. Önce halihazırda mevcut bir obje hakkındaki olumsuz varlıksal bir ifadeyi düşünelim. George’un 1820’de (in) var olmadığı doğrudur, çünkü [George R.R. Martin vardır] tekil önermesi 1820’de (at) yanlıştır. Bu önerme 1820’de (in) doğru değildir, çünkü 1820 yılı mevcut (*present*) iken o var değildi, çünkü onun bileşeni George, o zaman mevcut değildi. Bununla beraber “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesi artık mevcut olmayan geçmiş bir obje hakkında olumsuz varlıksal bir ifadedir. Öyleyse o, var oluşun (*existence*) olumsal olduğuna ilişkin sezgilerimizi örneklediği için, “George R.R. Martin yoktur” önermesinden daha çok yukarıda geçen “Aktüel olarak var olan hiçbir şey J. K. Rowling ve George R.R. Martin’in ebeveynlik yaptığı biri değildir, fakat J. K. Rowling ve George R.R. Martin’in ebeveynlik yaptığı birinin var olması mümkündür” önermesine benzemektedir. “Sokrates vardı, fakat artık yoktur” önermesi görünüşte nicelemesel

¹¹⁹ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹²⁰ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

(*quantificational*) bir forma sahiptir, buna karşın “Aktüel olarak var olan hiçbir şey J. K. Rowling ve George R.R. Martin’in ebeveynlik yaptığı biri değildir, fakat J. K. Rowling ve George R.R. Martin’in ebeveynlik yaptığı birinin var olması mümkündür” önermesi tekil olarak gözükür.¹²¹

(iv) Son olarak dördüncü şimdici çözüm vardır ki bu bir önceki başlıkta tartışılmayan modal bir benzeşime de sahiptir. Biri çıkıp şu konuda ısrarcı olabilir: Her ne kadar var olmasa da Sokrates niceleyicilerin en sınırsız aralığında yine de gerçekliğin bir bileşenidir ve tekil önermelerin bir bileşeni olarak mevcuttur. Bunun sebebi, var olmayan şeylerin bulunmasıdır. Meinongcu şimdiciliğin bu formuna göre var olan her şey bütünüyle halihazırda (*presently*) var değildir, her ne kadar şimdide var olmayan şeyler olsa da ve bu yüzden bütünüyle var olmasa da.¹²²

¹²¹ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹²² Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”. Fitch ve Nelson’a göre birçok kişi olmak (being) ile var olmak (existing) arasındaki ayrımı muğlak ve Meinongcu metafiziği inanılmaz bulur, fakat bu görüş, alternatif bir metafizikle de olsa mümküncü (posibilist) ve olumsal somutluk çözümlerine benzer problemlere bir çözüm vadeder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEKİL ÖNERMELER ve KELÂM İLMİ

Bu bölümde tekil önermeler ve kelam ilmi arasındaki ilişkiyi üç aşamada inceleyeceğiz: Birinci aşamada tekil önermeler bağlamında ileri sürülen yaklaşımların kelam disiplini açısından değerlendirilmesinin zeminini oluşturması bakımından “Kelamda var olan ne?” sorusunu ele alacağız. İkinci aşama bir taraftan modal ve zaman metafiziğindeki görüşleri tek tek değerlendirip, diğer taraftan burada karşımıza çıkan sorunlardan ikisini (Plantinga’nın bireysel öz düşüncesi ve Williamson’ın zorunlulukçuluk anlayışı) inceleyeceğimiz için iki düzeyden oluşacaktır. Birincisinde daha genel olarak kelamcıların modal mantık bakımından fiilcilik ve imkâncılık veya zaman mantığının niceliksel değişim yönü itibariyle şimdıcilik ve ezeliciliğe nasıl yaklaşabilecekleri sorusunu cevaplamaya çalışacağız. İkincisinde ise daha özel olarak yukarıda ifade edilen çözüm önerilerinde karşımıza çıkan belli başlı metafiziksel sorunlara kelamcılarının nasıl yaklaşabileceklerini soruşturacağız? Bu çerçevede Plantinga ve Williamson’ın yaklaşımlarını kelami açıdan değerlendirmeye çalışacağız. Üçüncü aşamada kelamcılarının tekil önermelere varlık atfedilmesiyle ortaya çıkan problemleri çözmeye yönelik nasıl bir strateji geliştirebileceklerini ele alacağız. Burada tekil önermelerin varlığının gündeme getirdiği varlık-yokluk paradoksunun nasıl çözülebileceğini soruşturacağız.

3.1 Kelamî Değerlendirmenin Zemini: Kelamda Var Olan Ne?

Tekil önermelerin kelam ilmi bakımından sonuçlarını ele almak için öncelikle kavramsal çerçeveyi ortaya koymak adına klasik kelâm ontolojisini ve bu ontoloji içerisinde *ma’dum*ların yerini ana hatlarıyla sunmamız gerekmektedir. Burada klasik dönem kelam ontolojisini üç farklı ekolün birer temsilcisinden hareketle sunacağız. Bunun için Mu‘tezile’den İbn Metteveyh, Eş‘arilikten Cüveynî ve Mâtürîdîlik’ten Nureddin es-Sâbûnî’nin tasniflerine yer vereceğiz.

Basra Mu‘tezilesi kelamcılarından İbn Metteveyh varlık soruşturmasını bilinirlerin (*malumât*) taksimi başlığı altında şöyle ifade eder:

Bil ki malumatın tamamı olumsuzlama (nefy) ve olumlama (ispat) arasında gidip gelen bir bölümlenmeden hariç değildir. Bu durumda bilinirlerin ya varlık sıfatı vardır ya da yoktur, ki bu da kendisinden madum olarak tabir edilen şeydir. Varlık sıfatı olan şey de ya bir başlangıca sahiptir ya da değildir. Bu bölünme de birincisi gibidir. Şu hâlde varlığının başlangıcı olmayan ancak Kadim'in kendisidir. (...) Varlığının başlangıcı olan şey ise muhdes diye ifade edilir. Muhdes var olduğu zaman yer kaplayan (tehayyüz eden) ve kaplamayan diye iki kısma ayrılır. Birincisi cevher, ikincisi ise arazdır. Ne var ki bu zikrettiğimiz arazın tanımı değildir. Cevher, tek bir cinstir, bu sebeple onun kısımlarını zikrederken arazın kısımlarını zikretmemizdeki gibi bir gereksinime ihtiyacımız yoktur. Çünkü arazın türleri ve cinsleri bulunmaktadır.¹²³

Görüleceği üzere pasajda *malumat* kuşatıcı bir kavram olarak karşımıza çıkar. Buna göre malum kavramı hakkında düşündüğümüzde bütün malumların varlık sıfatına sahip olup olmamakla sınırlanacağını söyleyebiliriz. Dolayısıyla varlık sıfatına sahip olma ile olmama arasında, ispat ile nefy arasında bir vasıta olmadığı için ara bir durum söz konusu değildir. Buna göre bütün malumat hakkında verebileceğimiz en temel yüklem, onların ya var oldukları ya da var olmadıklarıdır. Burada kelamcılar var olmakla, zihnin dışında/hariçte var olmayı kastetmektedirler. Daha sonra açıklayacağımız üzere dışta var olmayan her şey -eğer var olması mümkün ise- madum kapsamına girmektedir. Soruşturmanın ikinci aşaması, varlık sıfatına sahip olanlar, yani mevcutlar üzerinde gerçekleşir. Buna göre bütün mevcutları düşündüğümüzde onların ya bir başlangıca sahip olduğunu ya da böyle olmadığını söyleriz. Başlangıcı olan mevcut muhdes veya hâdis; başlangıcı olmayan mevcut ise kadim olarak ifade edilir. Bu düşünce bir başka Mu'tezilî kelamcı Kâdî Abdülcebbar'da da karşımıza çıkar. O, mevcudun bu iki vasıf ile yani başlangıcı olmamama anlamına gelen kıdem ve başlangıcı olma demek olan hudûs ile nitelenmesi gerektiğini ifade eder. Buna göre eğer mevcut bu iki özellikten biriyle nitelenmezse mutlaka diğeriyle nitelenir.¹²⁴ Çünkü olumsuzlama ve olumlama arasında üçüncü bir şıkkın bulunması imkansızdır.

Soruşturmanın üçüncü aşamasında muhdes kavramı aynı yöntemle analiz edilir. Muhdes kavramı üzerinde düşünüldüğünde bu kavramın bütün içeriğini açıklayacak olan

¹²³ İbn Metteveyh, *et-Tezkire fî ahkâmi'l-cevâhir ve'l-a'râz* (thk. Daniel Gimaret), Kahire: el-Ma'hedü'l-Fransi, 2009, I, 1.

¹²⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse* (thk. Abdülkerim Osman), Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996, s. 104; 115.

nokta; bir başka deyişle bütün muhdesleri kendisinde bir araya getirebileceğimiz özellik, tehayyüz edip etmeme vasfıdır. Buna göre muhdeslerin tamamı ya tehayyüz vasfına sahiptir ya da değildir; yani ya mütehayyizdir ya da mütehayyiz değildir. Böylece kelamcılar mütehayyiz ile cevhere; mütehayyiz olmama ile de araz kavramına ulaşmış olurlar. Bu soruşturmanın sonucunda kelamcılarca varlık, Kadim Tanrı ve hâdis/muhdes evren şeklinde karşımıza çıkar. Evren tek tek cisimlerden, cisimler de cevherler ve arazlardan meydana geldiği için Tanrı dışında var olanlar cevher ve arazlar veya bu ikisinin oluşturduğu cisimler ile sınırlı olmaktadır.¹²⁵

Benzer bir varlık soruşturmasını Eş'arî kelamcı Cüveynî'de (ö. 478/1085) de buluruz. O, *eş-Şâmil*'inde şöyle yazar:

Mevcutlar iki kısma ayrılır: (1) Varlığının başlangıcı olan ki bu hâdistir ve (2) varlığının başlangıcı olmayan ki bu da Kadîm'dir. Bu taksim, bedihîdir. Yani bu taksime herhangi bir ilavenin imkânsızlığını aklî bir zorunlulukla (*bi-zarureti 'l-aklî*) biliriz. Çünkü bu nefy ve ispata (yani “Bir şey ya vardır ya yoktur” önermesiyle dile getirilen üçüncü halin imkânsızlığı ilkesine) dayanır. Nefiy ve ispat arasında ise bir vasıta yoktur. Şu hâlde ortaya çıkan netice şudur: Mevcûdun ya başlangıcı vardır ya da yoktur. Varlığının başlangıcı olmayanı zaruri olarak biliriz. (...) Sonra tertip gereği öncelikle havadis hakkında konuşmamız gerekir. Çünkü Kadim zorunlu olarak bilinmez. O'nun bilinmesine nazar ve istidlal ile ulaşırız. İstidlalin yolu da ancak hâdis şeyleri ihata etmekle gerçekleşir. Bu durum, önce hâdis şeyler üzerinde konuşmayı gerekli kılmıştır. Hâdis şeyler de aynı şekilde zaruri bir bölümlenmeyle taksim edilir. Hâdisler ya kendisine hulul edeceği bir mahalle muhtaç duyar ya da duymaz. Bu bölümlenme de nefy ve ispata dayanır. Sonra bir mahalle muhtaç olmayan hâdis, mütekellimin ıstılâhında cevherdir; bir mahalle muhtaç olan hâdis ise arazdır. İşte buradan hareketle *mütekellimûn* havâdisin cevher ve arazdan ibaret olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹²⁶

Mâtürîdî kelamcı Nûreddin es-Sâbunî de varlık soruşturmasını şöyle ifade eder:

Âlem iki kısımdır: A'yân ve A'râz. A'yân kendi başına var/kaim olan ve kaim olacağı bir mahalden ayrılması mümkün olandır. A'râz ise kendi başına kaim olamayan, sürekliliği bulunmayan ve kaim olacağı bir mahalden ayrılması

¹²⁵ İbn Metteveyh, *Kitâbü'l-Mecmu' fi'l-l-muhît bi't-teklîf* (thk. J. J. Houben), Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyye, 1965, I, 28: “Hadis şeylerin tamamı cevherler veya arazlardan hariç olamaz” (*ve küllü'l-havâdis lâ tehrucu an en tekune cevahiran ev a'râzen*).

¹²⁶ Cüveynî, *eş-Şâmil fi usûli'd-dîn* (thk. Ali Sâmî en-Neşşâr, Süheyr Muhammed Muhtâr, Faysal Bedir Avn), İskenderiye: Münşeatü'l-Maârif, 1969, s. 139-140.

mümkün olmayandır. Sonra a‘yân iki kısma ayrılır: (1) Müfred; cevher olarak da isimlendirilir ki o bölünemeyen parçadır. (2) Mürekkep; o da cisim olarak isimlendirilir ve en küçüğü iki cevherden meydana gelir.¹²⁷

Söz konusu üç pasajdan hareketle kelâmcıların varlık anlayışının Tanrı ve evren ayrıştırması ekseninde gayr-i cismânî olan Tanrı ve cismânî olan evren şeklinde ikili bir yapı arz ettiğini söyleyebiliriz. Bu anlayışın bir gereği olarak kalamcılar Tanrı dışındaki her şeyin cisimlerden ve cisimleri oluşturan cevherler ve arazlardan ibaret olduğunu söylerler. Buna göre Tanrı dışında kalan varlık sahasında tamamen maddesel olan cevherler ve arazların dışında hiçbir şey yoktur.¹²⁸

Son olarak burada kelâmcıların, mevcudun kısımlarına ilişkin bilgiyi, aklı bölümleme (*sebr* ve *taksîm*) ile elde ettiklerini ifade etmeliyiz. Burada aklı bölümlemenin dayandığı temel ilke “İspat ile nefy arasında bir vasıta yoktur” önermesiyle ifade edilen çelişmezlik yasasıdır. Bu yasa esas itibarıyla bütün bilgilerimizin kendisine irca edilebileceği en temel ve ilksel bilgi olduğu için bizim varlık hakkında tasnif yapmamızın imkânını vermektedir. Bu ilke üzerine kalamcılar, önce malûm, sonra mevcûd ve madum, ardından kıdem ve hudus ve son olarak cevher ve araz kavramlarını aklı bölümleme ile elde ederek varlıkların bütününe ilişkin soruşturmayı gerçekleştirmişlerdir.

Peki bu ontoloji içerisinde madumların nasıl bir işlevi bulunmaktadır? Mu‘tezile kalamcılarının varlık ve yokluk hakkındaki tartışmaları kelâmın başlangıcına kadar geri götürülebilir. Özellikle ilk dönemde ilahi sıfatlar sorununun bir uzantısı olarak karşımıza çıkan yokluk problemi, Tanrı’nın bilmesinin, güç yetirmesinin, irade etmesinin ve yaratmasının nesnesi olarak kendini gösterir. Bu tür sıfatların ezelde Tanrı’ya nispet edilmesi, o sıfatların nesnelerinin ezelde varlığını ima eder. Sözelimi Tanrı’nın ezelde şeyleri bilmesi, ezelde şeylerin ispatını gerektirecektir. Dolayısıyla Tanrı hakkında konuşmak, varlık ve yokluk ile ilgili tartışmaların yapılmasına ön ayak olmuştur denilebilir. Bu tartışmalar bize iki şeyi vermiştir: (i) Sıfatların Tanrı’ya yüklem olmasında nesne isteyip istemeyeceği veya nesnesinin bilfiil varlığını isteyip istemeyeceği ve bunun

¹²⁷ Nureddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fî’l-Hidâye* (thk. Muhammed Aruçi), İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2019, 53.

¹²⁸ Bu yaklaşım her ne kadar Ebû Hâşim el-Cübbâi ile cevher ve araz olamayan hallerin (*ahvâl*) varlığıyla tehdit edilmişse de kelâmda gerçekleşen İbn Sinâcî dönüşüme kadar sürdürülmüştür. Varlıkların cevher ve arazlardan meydana gelmesi ve cevherlerin tek cins (*cinsün vahidün*) olması düşüncesi, varlıklardaki çeşitliliği ve farklılığı sağlayan şeyin arazlar olmasını doğurmuş, bu ise kalamcılara göre varlık araştırmasının aslında bir araz araştırması olmasını sağlamıştır.

sonucunda (ii) ezelde hangi sıfatların Tanrı'ya nispet edileceği. Başlangıç dönemi kelimcilerinden Cehm b. Safvân'ın (ö. 128/745-46) Tanrı'nın ezelde âlim şeklinde nitelenmesine karşı çıkması, Mu'tezile'nin Basra ekolü kelimcilerinden Hişâm b. Amr el-Fuvâtî'nin (ö. 218/833'ten önce) Tanrı'nın ezelde şeyleri âlim olduğunun değil, şeylere işaret etmeksizin âlim olduğunun söylenebileceğini dile getirmesi sıfatların yönelimselliği probleminin varlık-yokluk hakkındaki tartışmaları etkilediğini göstermektedir.¹²⁹

Eş'arî, *Makâlât*'ında kelimcilerin Tanrı hakkında ezelde cisimleri bilen oluşunun söylenip söylenilmeyeceği, malumatın henüz var olmadan önce malumat olup olmadığı ve şeylerin var olmadan önce ezelde şey olup olmadığı konusunda ihtilaf ettiklerini ve yedi gruba ayrıldıklarını yazar.¹³⁰ Dolayısıyla yokluğun ontolojisi sorununun, ezelde Tanrı dışında hiçbir şeyin var olmadığı anlayışının uzantısı olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Zira Tanrı'nın ezelde yetkinlik bildiren sıfatlarla nitelenmesi bir gerekliliktir, ancak söz konusu sıfatların nesnelerinin ezelde varlığını kabul etmek Tanrı'nın ezelde sıfatlarla nitelenmesine engel teşkil etmektedir. Bu nedenle söz konusu problemi çözmek için sıfatların nesnesi olmayı mümkün kılacak düzeyde bir varlık anlayışının ortaya konulmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Bu ise varlık anlamında karşımıza çıkan belirgin ve keskin anlamın, belirli ölçüde silikleştirerek derecelendirme yoluna gidilmesini sağlamıştır. Buna göre özellikle Tanrı'nın bilmesinin nesnesi olarak şeyler “var” değil, ancak varlığın belki de bir derece üstünde yer alacak bir şekilde “şey”dir.

Pek çok Mu'tezilî kelimcisinin “şey”in sadece mevcut olanı değil, aynı zamanda mevcut olmayanı (*madum*) da kapsadığını söylemesini mümkün kılan hususlardan biri, dilin de buna elverişli olmasıdır. Zira Mu'tezile kelimcilerine göre dilde “şey” sözcüğü sadece var olanları değil, var olmayanları da kaplamına almaktadır. Bu ise yoklara ve

¹²⁹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'htilâfû'l-Musallîn* (thk. Hellmut Ritter), Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963, s. 488. “Hişâm b. Amr el-Fuvâtî şöyle dedi: Allah, ezelde âlim, kâdir ve hayydır. Ona, ‘Allah, ezelde eşyâyı biliyor mu?’ diye sorulduğunda o bunu inkâr ediyordu ve şöyle diyordu: “Allah ezelde âlimdir [ve] birdir. Ancak ben O'nun ezelde şeyleri [bilen/âlim olduğunu] söylemem. Çünkü benim “şeyler” sözüm onları ezelde ispat etmek olur. Aynı şekilde benim “Şeyler var olacak” sözüm de onlara işaret etmek anlamına gelmektedir. Halbuki sadece mevcuda işarette bulunmam mümkündür. O, yok olan (*mâ udime*) ve geçip gidene şey diyordu, olmayan ve var olmayana şey demiyorum diyordu (*ve kane yekulu inne ma udime ve tekadda şeyun ve-la ekulu inne ma lem yekun ve lem yuced şeyun*). Bkz. *Makâlât*, s. 488. Hişâm b. Amr el-Fuvâtî, şey olan madumun kapsamını geçmişte mevcut olan ancak şu an yok olanlarla sınırlamakta, gelecekte var olacak madumlara ise şey ismini vermemektedir.

¹³⁰ Eş'arî, *Makâlât*, s. 158-163.

dolayısıyla yokluğa bir tür varlık atfetmek anlamına gelmektedir. Böylece Mu‘tezile kelamcıları mevcut dışında madum şeklinde bir kavram geliştirerek, şeylere yani kendisinden haber verilen ve kendisinden söz edilenlere kendi ontolojileri içerisinde bir yer açmış oldular. Bunun sonucunda ise varlığın veya var olanların, yokluğun veya yok olanların ne demek olduğu gibi sorular soruşturulmaya başladı.

Bütün bu açıklamalardan sonra buradaki sorunların bir kısmının kelamcılar arasında tartışmalı olduğunu söylemeliyiz. Öncelikle burada kelam disiplini açısından “sabittir/şeydir” veya “vardır/mevcuttur” (exist) derken neyi anladığımız, buradaki çözümlere kelam disiplinin verdiği cevabı anlamamız bakımından önem arz etmektedir. Klasik dönem kelamında “vardır/mevcuttur” yüklemi, bir taraftan Tanrı’yı diğer taraftan ise fiziksel nesneleri ve onların minimal parçaları diyebileceğimiz cevher ve arazları içeriyordu. Tanrı dışında var olanlar bu iki kategoride değerlendiriliyordu. Bu noktada kelam ekollerinin ittifak ettiğini söyleyebiliriz. Ancak “vardır/mevcuttur” yüklemine yanında “sabittir/şeydir” yüklemine de hesaba kattığımızda, kelam ekollerinde bir ayrılıktan bahsetmemiz gerekir. Zira Mu‘tezile madumların sabit olduğunu ileri sürmüş; buna mukabil Eş‘arî ve Mâtürîdî kelamcıları “vardır/mevcuttur” ile “sabittir/şeydir” arasında Mu‘tezile’nin yaptığı ayrımı kabul etmemişlerdir. Zira onlar “vardır” yüklemine “şeydir/sabittir” yüklemiyle bir ve aynı görmüşlerdir.

Şu hâlde tekil önermelerin varlığının gündeme getirdiği sorunları çözmek amacıyla ileri sürülen yaklaşımların değerlendirilmesi için varlık-sübut ayrımını yapmamız oldukça gereklilik arz ediyor. Bu nedenle şeyler hakkında varlık yüklemine değil de sübut yüklemine kullanabileceğimiz durumlarda buradaki sübutun mekanının belirlenmesi de önemlidir. Bu çerçevede madumun sübutunu benimseyenler için söz konusu şeylerin mekânı Tanrı’nın dışında “madumlar evreni” iken madumun sübutunu kabul etmeyenler için bu mekân Tanrı’nın bilgisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçeveden sonra kelami değerlendirmeye geçebiliriz.

3.2 Değerlendirme

Kelami değerlendirmeyi tekil önermelerin varlığına ilişkin getirilen çözümler bağlamında ileri sürülen yaklaşımların kelam disiplini çerçevesinde değerlendirilmesi ve tekil

önergelerin varlığının yol açtığı bazı teolojik sorunlar şeklinde iki aşamada gerçekleştirilebiliriz.

3.2.1 Genel Değerlendirme

Tekil önermelerin modal mantık ve zaman mantığı bakımından yol açtığı sorunlara getirilen farklı çözüm önerileri belli başlı metafiziksel yaklaşımları içermektedir. Bu çerçevede karşımıza çıkan temel yaklaşımlar modal metafizik cihetinden fiilcilik ve imkâncılık; zaman mantığının niceliksel boyutu itibariyle şimdilik ve ezelcilik şeklindedir.¹³¹ Peki gerek modal mantık cihetinden ortaya çıkan yaklaşımlar gerek bunların zamansal benzeşleri olarak görülebilecek açıklamalar yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz kelimelerin ontolojisi çerçevesinden nasıl değerlendirilebilir?

(i) Fiilcilik var olan her şeyin fiilî, yani aktüel olduğu ya da fiilî/aktüel olmayan hiçbir şeyin var olmadığı görüşüdür.¹³² Fiilciler somut olmayan bireylerin var olduğunu ileri sürerler, buna göre somut olmayan birey, somut olursa var olmuş olur. Bu noktada aktüalist açıklama var olanları somut olmayan ve somut olan şeklinde ikiye ayırır. Mesela Linsky ve Zalta bir taraftan her şeyin zorunlulukla var olduğunu düşünmekte, ama öte yandan somut olmanın olumsal bir özellik olduğunu ileri sürmektedirler. Williamson da her şeyin zorunlu olarak var olduğunu düşünmektedir. Fiilciler tekil önermelerin bileşeni olan şeyin zorunlu olduğunu, ancak onun somut olma özelliğinin olumsal olduğunu ileri sürmektedirler. Bu da onların somut olmayan bireyler olduğu düşünceleriyle uyumludur.¹³³

Fiilciliği somut olmayan ve somut olan şeklinde ikili varlık anlayışı bağlamında söz konusu ettiğimizde Mu'tezile'nin madumları somut olmayan bireylere karşılık gelebilir mi? Fiilcilikte somut olmanın olumsal bir özellik olduğu düşüncesi gerek kelamın varlık anlayışıyla gerek Mu'tezile kelamının madumun şeyiyyeti teorisiyle uyumlu gözükebilir. Ancak kelam disiplini açısından somut olmayan şeylerin zorunlu olduğu söylenemez.

¹³¹ Burada zaman mantığının niteliksel boyutu itibariyle karşımıza çıkan dört boyutçuluk ve sahne teorisi ile üç boyutçuluk ve ilişkiselcilik, ayrıca demet teorisi ve cevher teorisi ele alınmayacaktır.

¹³² Filip Kawczyński "Modal Difficulties with Singular Propositions", *Filozofia Nauki* 23/1 (2015), s. 46.

¹³³ Fitch ve Nelson, "Singular Propositions".

(ii) İmkancılık fiilî/aktüel olmayan bireylerin var olduğu görüşüdür. Buna göre bir dünyada var olmak var olanların tamamını tüketmemektedir. İmkancı açıklama Mu‘tezile’nin madumlarıyla uyumlu bir açıklama olarak düşünülebilir. Çünkü Mu‘tezile’ye göre madumlar var olma imkânı taşıyan şeylerdir. Dolayısıyla Mu‘tezile açısından da aktüelleşmemiş, yani henüz var olmamış veya yaratılmamış, ancak varlık öncesi bir tür sübutu bulunan ve adeta var olmaya hazır ve nazır şeyler var.

Zaman mantığının niceliksel boyutu söz konusu olduğunda varolanlara ilişkin bir listenin içinde nelerin bulunduğunu soruşturuyoruz. Burada karşımıza şimdıcilik ve ezelîcilik şeklinde iki yaklaşımın çıktığını belirtmiştik.

(iii) Şimdıcilik, modal metafizikte karşımıza çıkan fiilîci açıklamanın zamansal benzeşidir.¹³⁴ Şimdıcilik sadece halihazırda var olan şeylerin mevcut olduğunu ifade eder. Peki bir şeyin geçmişte, şimdide veya gelecekte var olup olmaması, onun var olup olmaması için bir fark yaratır mı? Şimdıciliğe göre sadece şimdideki (*present*) objeler mevcuttur. Bu, zorunlu olarak sadece şimdideki objelerin mevcut oluşunun her zaman doğru olduğu anlamına gelmektedir. Hatta daha da tam bir şekilde hiçbir obje şimdide olmaksızın zamanda mevcut olmaz. Burada “present” ile mekânsal değil zamansal var olma kastedilmektedir. Şimdıciliğe göre bütün mevcut şeylerin tam (yani en sınırsız niceleyicilerimizin kapladığı) bir listesini yapacak olursak bu listede tek bir tane bile salt geçmiş veya salt gelecek obje yer almazdı. Bu nedenle “biz” ve “Taç Mahal” listede yer alırdık, ancak ne Sokrates ne de gelecekte Marsa çıkacak birlikler bu listeye dahil edilmezdi.¹³⁵

Şu hâlde şimdıcilik zaman ve var olma arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. Buna göre zaman, bir şeyin varlığı veya yokluğu üzerinde karar vermemizi mümkün kılan bir şey olarak görülür. Ancak gerçekten de var olanların sadece şimdide var olanlardan ibaret olduğu söylenebilir mi? Var/mevcut olmak kavramı cihetinden bakıldığında kelimeler açısından burada bir sorun yok gibi görünüyor. Ancak “geçmişte var olup şimdi var olmayanlar” ya da “şimdi var olup gelecekte var olmayacak olanlar” ya da “şimdi var olmayıp gelecekte var olacaklar” şeklinde üç kategorinin var/mevcut olmasa da sabit

¹³⁴ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹³⁵ Nina Emery, Ned Markosian ve Meghan Sullivan, “Time”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2024 Edition), ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman.
<<https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/time/>>.

olduğunu dile getirdiğimizde Mu‘tezile’nin bu görüşe karşı çıkacağını söyleyebiliriz. Mu‘tezile dışındaki kelimeler ise bunların kendilerine değil, sadece onlara ilişkin bilgiye varlık atfedeceklerdir.

Şimdiciliğe karşı çağdaş ontolojide yöneltilen temel eleştirilerden biri, geçmişteki nesne ve olayların var/mevcut olduklarının söylenmemesi durumunda onlar arasında karşılaştırmalar yapamamamız, onların doğruluk değerlerini değerlendirebilecek ölçütten yoksun olacağımız şeklinde ifade edilebilir. Bu çerçevede bir eleştirinin Mu‘tezilî tarihçi ve kelamcı Mutahhar b. Tahir el-Makdisî (ö. 355/966’dan sonra) tarafından yöneltildiğini görüyoruz. O, madumların gerçekliğini kabul etmememiz durumunda geçmişe ait tarihsel olayların gerçekliğinden bahsedemeyeceğimizi şöyle dile getirmiştir:

Bir şey, var olmadan önce zikredilir. Şayet bir şey, sadece sâbit ve mevcut olan bir şeyden ibaret olsaydı, bu durum, yaratıldığından beri âlemin ve geçmiş zamanların tarihi ile ilgili olan her şeyin yanlış ve gayr-i makul olmasını gerektirirdi.¹³⁶

Görüldüğü üzere Makdisî şeylerin hem var olmadan önce hem varlıklarını yitirdikten sonra varlıksal bir değerinin olduğunu düşünmektedir. Ona göre söz gelimi geçmişteki objelerin var olmadığını söylemek, onlara ilişkin anlatılan her şeyin yanlış ve anlamsız olması gibi bir sonucu doğurmaktadır. Bu nedenle var olanlar şimdide var olanlarla sınırlandırılmaz.

(iv) Ezelîcilik de imkâncılığın zamansal benzeşidir.¹³⁷ Ezelîcilik hem geçmiş hem gelecek objelerin mevcut olduğunu söyler. Bu görüşe göre halihazırda/şimdide mevcut olmayan objeler, mesela Sokrates veya gelecekte Marsa çıkacak birlikler şu an mevcuttur, hatta halihazırda var olmasalar bile. Biz onları şu an görmeye güç yetiremeyebiliriz, zira onlar bizim şu an kendimizi bulduğumuz aynı uzay-zaman içerisinde olmayabilirler, fakat yine de onlar bütün mevcut şeyleri içeren listede yer almalılar.¹³⁸

Ezelîciliği kelam disiplini çerçevesinde iki açıdan değerlendirebiliriz: Birincisi hem geçmiş hem gelecekteki objelerin şu an mevcut olmasından “vardır/mevcuttur (exist)

¹³⁶ Tarif Khalidi, “Mu‘tezilî Tarih Yazıcılığı: Makdisî’nin Kitabü’l-Bed’ ve’t-Tarih’i”, çev. Hayrettin Nebi Güdekli, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 41 (Mart 2014): 239-40; krş. Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir, *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*, Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Diniyye, t.y., I, 37-38.

¹³⁷ Fitch ve Nelson, “Singular Propositions”.

¹³⁸ Emery, Markosian ve Sullivan, “Time”.

yüklemi çerçevesinde bahsedemeyiz. Çünkü bir şey hakkında “var olmak/mevcut olmak”tan bahsedebilmemiz için o şeyin kendisinden birtakım sıfat ve hükümlerin meydana gelmesi gerekmektedir.¹³⁹ Geçmişte ve gelecekteki objelerden söz konusu sıfat ve hükümlerin ortaya çıkması düşünölemeyeceği için onların var/mevcut olduğu söylenemez. Ancak bu bölümün başında ele aldığımız şekilde “vardır/mevcuttur” yüklemi ile “şeydir/sabittir” arasında bir ayrım yapıyorsak, o zaman Mu‘tezile kelimcılarının geçmişte veya gelecekteki objelerin var olduğunu söyleyebiliriz. Dahası bu ayrım yapılmasa bile kelimcıların geçmiş, şimdi ve gelecekteki bütün nesne ve olayların Tanrı’nın bilgisinde sabit olduğunu kabul ettiklerini düşündüklerini hatırladığımızda bunu kabul edeceklerini söyleyebiliriz. Burada kelimcılar arasındaki farklılık ilahi sıfatlar ile ilgili olup söz konusu geçmiş ve gelecekteki objelerin ademde mi (*madumlar evreni*) yoksa Tanrı’nın ilminde mi sabit olduğu şeklinde ifade edebiliriz. Mu‘tezile birinciyi, Eş‘arî ve Mâtürîdî kelimcılar ise ikinciyi savunmaktadırlar.

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere kelimcıların yokluğa veya yok olanlara varlık atfetmeleri her ne kadar Tanrı-âlem ilişkisinde karşılarına çıkan bazı teolojik sorunları çözmek gibi bir amaca matuf olsa da yok olanların *şeyiyyeti* zihinsel eylemlerimizin ve yönelimlerimizin sadece var olanlarla sınırlı olmadığının da bir gereğidir. Söz gelimi bilgilerimiz sadece var olanlarla sınırlı değil, zira var olmayan şeyleri de bildiğimiz bir gerçek. Öte yandan geçmişte var olanlar her ne kadar şu an var olmasa da hafızamızda hala var. Bu nedenle halihazırda var olmayan şeylere (yok olanlara) varlık atfetmemek, var olanların şimdide var olanlarla sınırlanması gibi bir problemi doğuracaktır (*filîcilik* veya *şimdıcilik*). Bu durumdan kaçınmak için yokluğa bir tür varlık atfetmek gerekmektedir.

Şu hâlde kelamın var olanların sadece aktüel olarak var olanlardan veya halihazırda var olanlardan ibaret olmadığı şeklinde anlayışı, aktüel olmayan şeylere veya halihazırda var olmayan şeylere varlık atfetmek anlamında bir tür imkâncılık (*possibilism*) veya ezelîcilik (*eternalism*) anlayışına karşılık gelecek bir biçimde düşünölebilir. Bu ise varlığa ilişkin bir derecelendirme yaptığımız gibi yokluğa ilişkin de bir derecelendirme yapmamızı olanaklı hale getirmektedir. Var olanın bir anlamı şu an var olanı, diğer anlamı şu an var olmayıp gelecekte var olanı içerdđi gibi; yok olanın bir

¹³⁹ Kâdî Abdölcebâr, *Şerhu’l-usûli’l-hamse* (thk. Abdülkerim Osman), Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996, s. 176.

anlamı şu an yok olanı, diğer anlamı ise şu an var olup gelecekte yok olanı içerecektir. Bu nedenle *madumculuk* anlayışının modal mantık bakımından “var olması mümkün olan”ı içeren imkancılığa (*possibilism*), zaman mantığı bakımından da “geçmişte var olup şu an var olmayanı, şu an var olup gelecekte var olmayacak olanı ve şu an var olmayıp gelecekte var olacak olanı” kapsayarak ezelîciliğe (*eternalism*) karşılık gelebileceği ileri sürülebilir.

3.2.2 Özel Değerlendirme

Tekil önermelerin semantiği ile ilgili olarak ortaya atılan bazı yaklaşımların teolojik açıdan birtakım sorunları olduğuna bu bölümde işaret etmiştik. Bu başlıkta bu sorunlardan ikisine ilişkin bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

3.2.2.1 Plantinga’nın Bireysel Özleri

Plantinga’nın bütün bireysel özlerin (*individual essences*) onları gerçekleyen bireylere dayandığı görüşü, şeylerin birer bireysel özleri ve var olduklarında onları gerçekleyen bireyleri bulunduğunu ifade etmektedir. Peki “bireysel özler” Mu‘tezile’nin madumları olarak düşünülebilir mi? Zira madumlar yukarıda ele aldığımız gibi varlık sıfatına sahip olmayan şeylere (bireyler) karşılık gelmektedir. Mu‘tezile kelamcıları açısından varlık öncesi bireylerden bahsetme imkânımız olmasına rağmen onlar bu bireyleri “özler” şeklinde nitelemediler.

Plantinga’nın bireysel özlerinin kelam açısından yol açabileceği iki muhtemel sorundan bahsedilebilir: Birincisi kelamın hâkim Tanrı anlayışı gereği evreni oluşturan nesnelerin sürekli bir biçimde Tanrı’nın yaratmasına konu olması gereği, öz diyebileceğimiz Tanrı’nın müdahalesine kapalı bir varlık anlayışının düşünülememesidir. İkinci sorun ise bireysel özlerin ezelî olduğu düşünüldüğünde Tanrı dışında ezelî varlıkların kabulünün ortaya çıkması ve bunun da Tanrı dışındaki varlıkların olumsal olduğuna ilişkin ilkeyi zedelemesidir. Ne var ki bu ikinci sorunun Mu‘tezile’nin ademde sabit şeyleri için de geçerli olabileceği düşünülebilir. Dolayısıyla *madumculuk* Plantinga’nın bireysel öz düşüncesine belirli noktalarda kapı açabilir gibi görünmektedir.

3.2.2.2 Williamson'ın Zorunlulukçuluğu

Timothy Williamson “Necessary Existents”¹⁴⁰ isimli makalesinde ve sonradan kaleme aldığı *Modal Logic as Metaphysics*¹⁴¹ kitabında tüm var olanların zorunlu olduğu tezini işler. O, söz konusu makalede “Ben”in varlığına ilişkin yaptığı kanıtlamayla varlıkların olumsal değil zorunlu olduğunu ileri sürer. Zorunlu olarak her şeyin zorunlulukla var olduğunu dile getiren bu görüş (*zorunlulukçuluk/necessitism*) felsefe tarihinde kabul edilemeyen evreni oluşturan objelerin olumsal olduğu, yani var olmamalarının düşünülmesinin olanaklı olduğu tezine dair bir muhalefeti içerir.

Var olanların olumsal değil zorunlu olduğu düşüncesinin teolojik olarak gündeme getirdiği en temel sorun gerek kelam gerek İslam felsefesinde kozmolojik argüman veya imkân argümanı olarak bilinen evrenin olumsuzluğundan zorunlu varlığa ulaşma çabasını problemli hale getirmesidir.

Kelam disiplini açısından şeylerin tamamının zorunlu olduğunu ileri sürmek birçok açıdan kabul edilemez. Her şeyden önce kelamda zorunlu kavramı, şeylerin varlığının bir başlangıcı olmaması, yani hep var olması ve var olmak için başkasına muhtaç olmaması anlamlarına gelir. Bu iki koşulu sağlayan yegâne varlık Tanrı’dır. Bu düşünce esas itibarıyla var olanları açıklamak için gereklidir. Çünkü var olanlar, özellikle bizim de bir parçasını oluşturduğumuz evren hiç var olmayabilirdi. Bu nedenle evren zaman içinde var olduğu için sonradandır. Zaman için de var olduğu için de var olması için başka bir şeye muhtaçtır. Kelamcılar evrenin sonradan (*hâdis*) olduğunu, klasik dönemde evrenin öncesinde yokluk bulunmasıyla açıklarlar. Bu çerçevede, evreni oluşturan tek tek cisimlerin hareket, durağanlık birleşme ve ayrılma (*kevnler*: oluş modları) gibi sonradanlık özelliği taşıyan niteliklerden ayrılamayacağı üzerinden bir temellendirilme yapılmaktadır. Klasik sonrası dönemde ise evrenin sonradanlığı onun var olmak için fâil bir nedene muhtaç olmasıyla açıklanır. Buna göre öncesinde yokluk bulunan bir şeyin varlık ve yokluk durumları akılda eşittir. Zira onun varlığının düşünülebilmesi gibi yokluğu da düşünülebilir. Böyle bir olanaklılık taşıyan şeyin ise varlığı kendinden olmayıp onun dışında birinden kaynaklanır (*tashih argümanı*). Şu hâlde

¹⁴⁰ Timothy Williamson, “Necessary Existents”, *Logic, Thought and Language* (ed. A. O’Hear), Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 233-51.

¹⁴¹ Timothy Williamson, *Modal Logic as Metaphysics*, Oxford University Press, 2013, s. 5-9.

Tanrı dışındaki şeylerin tamamının olumsal olmayıp zorunlu olduğu görüşü kelam disiplini açısından kabul edilemez.

Öte yandan kelam disiplini açısından Tanrı dışındaki varlıklar değişime tabidir. Kelamcılar bu değişimi de oluşlar üzerinden, yani evreni oluşturan nesnelerin hareket ve durağanlığa, birleşme ve ayrılmaya konu olması üzerinden açıklarlar. Buna göre evrendeki tüm var olanlar sürekli bir biçimde hareket ve durağanlığa, birleşme ve ayrılmaya konu olmaktadır. Değişim ise yokluğu, yani yokluğun olanaklılığını gerektirmektedir. Bu nedenle her değişen şeyin iki unsuru içerdiğini ileri sürebiliriz: Birincisi değişime tabi olan nesnede var olanın varlığını kaybetmesini yani yokluğunu; ikincisi ise yeni gelen şeyin varlığını. Değişime tabi nesnede ortaya yeni çıkan özelliğin sonradanlığını deneyimle, varlığını yitirenin sonradanlığını ise çıkarımla elde ederiz. Kelam açısından zorunlu var olan hiçbir yönden değişime tabi değildir. Bu nedenle onun sahip olduğu özellikler de zorunludur. Bu ise değişime tabi olan nesnelerin olumsal olmayıp zorunlu olduğu tezini yanlışlamaktadır.

İslam felsefesinde ise varlık ve yokluğu olanaklı/mümkün olan şeylerin varlık ve mahiyet birlikteliğinden meydana gelmeleri, onların var olmak için zorunlu varlığa muhtaç olmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle gerek kelamın hudûs argümanı gerek felsefenin imkân argümanı olanaklı olanın zorunlu olana muhtaç oluşunu temel alıp buradan Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya geçmektedir. Var olanların zorunlu olduğunu söylemek, onların olumsal olmadığını söylemek demek olduğu için olumsaldan zorunluya doğru söz konusu geçiş imkânsız hale gelmektedir. Bu ise Williamson'ın tüm var olanların zorunluluğu görüşünün kelam ve felsefe açısından savunulamaz oluşunu göstermektedir.

3.3 Kelamın Çözüm Önerisi

Bu başlıkta tekil önermelerin yol açtığı problemlerin kelamcılar tarafından nasıl çözülebilir olduğunu soruşturacağız. Bu çerçevede şu soruları soracağız: Tekil önermelere klasik kelâm perspektifinden baktığımızda bugünkü tartışmalar ışığında nasıl yaklaşmalıyız? Tekil önermelerin varlığını kabul etmenin yol açtığı modal ve zaman mantığı bakımından sorunlara kelamın cevabı ne olurdu? Tekil önermelerin yol açtığı söz konusu sorunların, kelam metafiziği açısından çözüme kavuşturulmasında nasıl bir

strateji inşa edilebilir? Bir kelamcı sözgelimi “George R.R. Martin yoktur” (modal mantık) veya “Sokrates vardı, ancak şimdi yoktur” (zaman mantığı: niceliksel değişim) önermelerinin modal mantık ve zaman mantığı bakımından yol açtığı problemleri nasıl çözmeye çalışırdı? Söz konusu problemlerin çözümüne ilişkin kelamcılar tarafından nasıl bir strateji geliştirilebilirdi?

Daha da özel olarak bu başlıkta Mu‘tezile kelamcıları tarafından ileri sürülen *madumun şeyiyyeti* teorisinin tekil önermeler sorununun yol açtığı modal mantık ve zaman mantığı bakımından sorunların çözümünde kullanılıp kullanılmayacağını ele alacağız. Burada madumculuğun çağdaş ontoloji tartışmalarında modal mantık bağlamında karşımıza çıkan (i) “bireysel özler” (Plantinga), (ii) “somut olmayan bireyler” (imkancılık), (iii) “aktüel olmayan şeyler” (fiilcilik) olarak düşünülüp düşünülmemeyeceğini; zaman mantığı bağlamında karşımıza çıkan ezeliçilik ve şimdıcilik olarak düşünülüp düşünülmemeyeceğini soruşturacağız.

Bütün bu yaklaşımların merkez noktası “var olma”nın veya bir şeye varlık atfetmenin ne demek olduğudur. Bir şey nasıl var? “Vardır” dememizi mümkün kılan şey, fiilî olma mı, imkân mı yoksa şimdide olma mı? Bu nedenle tekil önermelerin varlığının çözümü varlık katmanları arasında bir ayrımı gerektiriyor. Bu nedenle kelamın muhtemel çözümünün de tıpkı çağdaş ontolojide olduğu gibi farklı varlık katmanları arasında ayrıma dayandığını ileri sürebiliriz.

Problemi yeniden ifade edelim: “George R.R. Martin yoktur” dediğimiz zaman, bu önermenin doğru olduğu bir mümkün dünya düşündüğümüzde şu iki sonuç ortaya çıkacaktır:

(i) George R.R. Martin’in söz konusu mümkün dünyada var olması gerekecektir; çünkü bir önerme bütün bileşenleri var olmadan doğru olamaz.

(ii) George R.R. Martin’in var olması durumunda ise “George R.R. Martin yoktur” önermesi doğru değil, yanlış olacaktır.

Başka bir deyişle söz konusu önermenin özne bileşeni olan George R.R. Martin’in herhangi bir yükleme, burada “yoktur” yüklemine konu olabilmesi için öncelikle “var olması” gerekecektir (Parmenides ilkesi). Ancak bir taraftan George R.R. Martin’in var olduğunu söyleyip diğer taraftan onun hakkında “yoktur” yargısında bulunduğumuzda bu George R.R. Martin’in hem var hem yok olması gibi bir paradoks doğurmaktadır.

Paradoksun çözümüyle ilgili çağdaş felsefedeki stratejilere baktığımızda hemen hepsinin mümkün dünyadaki George R.R. Martin'in kendisinin değil, bireysel özünün (Plantinga); somut değil somut olmayan yönünün (mümküncülük) ve aktüel değil aktüel olmayan yönünün (fiilcilik) var olduğunu, dolayısıyla George R.R. Martin'in atfedilen varlık yüklemine bu cihetlerden anlam ifade ettiğini söylediklerini; dolayısıyla bu üç açıklamada da George R.R. Martin'in kendisi olmadığı için "George R.R. Martin yoktur" önermesinin bir paradoks doğurmadığını ifade etmede birleştiklerini görüyoruz. Buna göre "George R.R. Martin yoktur" önermesi George R.R. Martin'in (i) kendisinin; (ii) somut varlığının ve (iii) aktüel varlığının bulunmadığı bir mümkün dünyada doğrudur.

Sonuç olarak (i) önerme doğru olduğu için bütün bileşenlerinin var olması gerekmektedir. Bu nedenle önermenin özne bileşeni olarak George R.R. Martin söz konusu üç anlamda (bireysel öz, somut olmama ve aktüel olmama) vardır. (ii) George R.R. Martin yoktur. Çünkü söz konusu mümkün dünyada George R.R. Martin'in kendisi, somut varlığı veya aktüel varlığı mevcut değildir. Bu ayrım bize klasik felsefe ve kelimadaki var olmanın farklı katmanları olduğu tezini çağrıştırmaktadır.

Kelam ve klasik felsefede bu paradoksun çözümü, zihin-dış dünya, nefsü'l-emir-dış dünya, adem-dış dünya ve Tanrı'nın bilgisi-dış dünya ayrımında aranabilir. Bu stratejilerin tamamında mümkün dünya-dış dünya ayrımına dayanan bir varsayımdan söz edebiliriz.

1. Strateji: Zihinde Varlık-Dış Dünyada Varlık: Kelam disiplini açısından varlığın veya var olmanın farklı katmanları olduğunu ifade ettik. Bu çerçevede yazıda, dilde, zihinde ve hariçte varlık şeklinde geleneksel varlık düzlemleri anlayışı söz konusu olmaktadır. Burada söz konusu varlık düzlemlerinden zihinde var olmak ve dış dünyada var olmak şeklinde iki kategori bizi ilgilendirmektedir. Buna göre "George R.R. Martin yoktur" dediğimizde öncelikle George R.R. Martin'in zihinde var olup dış dünyada var olmayabileceğini iddia ederek söz konusu paradoks çözülebilir. Dolayısıyla "George R.R. Martin yoktur" önermesinde, George R.R. Martin'e zihinde bir varlık atfedip, onun dış dünyada var olmadığını söyleyebilirim. Burada zihin-dış dünya şeklindeki geleneksel felsefi ayrım, çağdaş felsefedeki mümkün dünya-dış/aktüel dünya şeklindeki ayrıma tekabül ediyor. Buna göre George R.R. Martin, zihinde var ama aktüel dünyada yok demiş oluyorum.

2. Strateji: Nefsü'l-emirde Varlık-Dış Dünyada Varlık: Meşşâî felsefenin de etkisiyle klasik sonrası dönem kelimasında varlığın zihinde, dışta ve nefsü'l-emirde var olmak şeklinde üçlü bir taksiminden bahsedilmektedir. Klasik sonrası dönemin önde gelen kelamcısı Seyyid Şerif el-Cürcânî *nefsü'l-emr* hakkında şunları yazar:

Nefsü'l-emr, şeyin kendisi demektir. “Emr” şey demektir, buna göre bir şeyin nefsü'l-emirde mevcut olmasının anlamı, onun kendinde mevcut olmasıdır, yani onun vücudu, tahakkuku ve sübutu bir farz edenin farz etmesine veya bir itibar edenin itibar etmesine, bağlı değildir. Mesela güneşin doğması ile gündüzün varlığı arasındaki gerektirme (*mülâzemet*) ister bunu farz eden biri çıksın ister çıkmasın kendinde vardır.¹⁴²

Nefsü'l-emrin, dışta varlıktan (*hâriç*) mutlak olarak daha genel (*e'am*) olduğu ifade edilir. Buna göre hariçteki her mevcut, nefsü'l-emirde de mevcuttur. Ancak bu önermenin tümel aksi geçerli değildir, yani nefsü'l-emirdeki her mevcut dışta var değildir. Nefsü'l-emir zihinde varlıktan ise bir yönüyle daha geneldir. Sözelimi “beş sayısının çift oluşu” gibi yanlışlara (*kevâzib*) inanılabilir. Dolayısıyla bu türden inançlar zihinde mevcut olabilir, ancak *nefsü'l-emirde* olamaz. Bunlar “zihnî farzî” olarak isimlendirilir. “Dört sayısının çift oluşu” ise hem zihinde hem de nefsü'l-emirde mevcuttur. Bunlar ise zihnî hakikî olarak isimlendirilir.¹⁴³

Şu hâlde birinci stratejiyle benzer şekilde nefsü'l-emirde varlık-zihinde/dışta varlık ayrımıyla birlikte, “George R.R. Martin yoktur” önermesinin doğru olduğunda mevcut olması ve mevcut olduğunda ise bütün bileşenleriyle mevcut olması sonuçlarının gündeme getirdiği George R.R. Martin’in mevcut olması, nefsü'l-emir ile sınırlı tutulup onun dış dünyada var olmadığı söylenebilir.

3. Strateji: Ademde Varlık-Dış Dünyada Varlık: Mu‘tezile kelamcılarının ademde/yoklukta şeylere varlık atfetmelerinden hareketle “George R.R. Martin yoktur” önermesinde özne bileşeninin ademde var olup dış dünyada var olmadığını söyleyebiliriz. Yukarıda ele aldığımız üzere madumculuğa göre bir şey var olmasa da şey olabilir. Dolayısıyla George R.R. Martin var olmadan önce bir şey olarak ademde sabit, var olduktan sonra dışta mevcut, varlığını yitirdikten sonra da yeniden ademde sabit olarak

¹⁴² Seyyid Şerif el-Cürcânî, *es-Seyyid alâ Şerhi'l-Metâli*, İstanbul: Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1303, s. 124-25.

¹⁴³ Cürcânî, *es-Seyyid alâ Şerhi'l-Metâli*, 124-25.

vardır. Buna göre “George R.R. Martin yoktur” önermesinin doğru olmasının George R.R. Martin’i var kılması paradoksu George R.R. Martin’in ademde var olup dış dünyada yok olmasıyla aşılabılır.

4. Strateji: Tanrı’nın İlminde Varlık-Dış Dünyada Varlık: Mu‘tezile kelamcılarının aksine ademde şeylere varlık atfetmeyen Eş‘arî ve Mâtürîdî kelamcılarının söz konusu paradoksa ilişkin çözümleri, Tanrı’nın ilminde varlık-dış dünyada varlık ayrımı üzerinden temin edilebilir. Buna göre “George R.R. Martin yoktur” önermesindeki özne bileşeninin Tanrı’nın ilminde sabit, ancak dış dünyada var olmadığı ileri sürülebilir.

Sonuç olarak kelamda tekil önermelerin varlığına ilişkin getirilebilecek söz konusu muhtemel çözümlerden üçüncüsünün, yani ademde varlık-dış dünyada varlık ayrımının çağdaş felsefede tekil önermelerin varlığına ilişkin getirilen çözümlerden modal metafizikteki mümküncülüğe, zaman metafiziğindeki ezelîciliğe karşılık geldiği söylenebilir.

SONUÇ

Doğrudan bir birey hakkında olup bireyi önermenin bileşeni olarak içeren tekil önermelerin varlığını kabul etmek bir gereklilik olarak görülmüş, ancak bu tür önermeleri kabul etmenin hem modal mantık hem zaman mantığı bakımından önemli sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar modalite ve zaman metafiziğinde benimsenen farklı yaklaşımların birbirlerinin karşısında nasıl konumlandığını görmek bakımından oldukça ilgi çekicidir. Bu çerçevede bir taraftan modal metafizik bağlamında mümküncülük ve onun karşıt pozisyonu olan fiilcilik; diğer taraftan zaman metafiziğinin niceliksel boyutu ile ilgili olarak ezeliçilik ve şimdiciilik şeklinde birçok tutum söz konusu edilmiştir.

Tekil önermelerin semantiği bağlamında gerek var olmanın ne demek olduğu gerek var olanların nelerden ibaret olduğu soruları etrafında gündeme gelen farklı çağdaş ontoloji yaklaşımlarının kelimeler açısından sonuçlarını değerlendirmeyi amaçladığımız tezimizde söz konusu çağdaş stratejilerin varlık kavramına ilişkin bir ayrımı içererek ileri sürüldüğü tespit edilmiş ve bu ayrımın kelam ontolojisi açısından da bir karşılığı bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zira hem klasik dönem kelamında hem çağdaş metafizikte bir şeye varlık atfetmenin ne demek olduğu ya da hakkında konuştuğumuz şeylerin ne kadarına varlık atfedilebileceği gibi sorular yaygın biçimde soruşturulmaktadır.

Bu çerçevede tekil önermelerin semantiği ile ilgili problemlere yönelik kelam disiplini açısından geliştirilebilecek stratejilerde var olmanın farklı düzlemleri zihin/dış dünya, nefsü'l-emir/dış dünya, adem/dış dünya ve Tanrı'nın ilmi/dış dünya şeklinde tespit edilmiştir. Bu nedenle özellikle olumsuz varlıksal yargılar bağlamında tekil önermelerin kabulünün yol açtığı paradoksun çözümü, var olanların zihinde ve dış dünyada; nefsü'l-emirde ve dış dünyada; ademde ve dış dünyada ve nihayet Tanrı'nın bilgisinde ve dış dünyada var olanlar şeklinde kısımlara ayrılmasında yatmaktadır.

Bu çözüm önerilerinden biri olan var olmanın ademde ve dış dünyada var olma şeklinde bölümlenmesine dayanan kelami stratejinin tekil önermelerin yol açtığı problemlere yönelik geliştirilen çağdaş stratejilere benzer bir çözüm olarak kullanılabileceği ileri sürülmüştür. Buna göre tekil bireylere ilişkin olumsuz varlıksal önermelerin kabulünün yol açtığı modal ve zaman mantığı bakımından sorunlar söz

konusu önermelerdeki özne bileşenlerinin ademde sabit olup dış dünyada var olmadığı ileri sürülerek çözüme kavuşturulabileceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede modalite metafiziğindeki mümküncülük-filîcilik ve zaman metafiziğindeki ezelîcilik-şimdîcilik karşıtlığı çerçevesinde kelamın tekil önermelerin semantiği bağlamında getirebileceği yaklaşımın modal metafizik cihetinden mümküncü açıklama ve zaman mantığı bakımından ezelîci açıklama ile önemli ölçüde benzerlik arz ettiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Mu'tezile kelamcılarının var olmayan şeyler olarak *madum* fikri ile Mu'tezile dışındaki kelamcılarının var olmayan şeylerin Tanrı'nın bilgisinde sabit olduğu düşüncesinin tekil önermelerinin varlığını kabul etmenin yol açtığı sorunlara birer çözüm olarak kullanılabileceğini, böylece bu iki yaklaşımın çağdaş stratejilerden mümküncü ve ezelîci açıklamalar şeklinde yeniden formüle edilebileceğini ileri sürebiliriz.

KAYNAKLAR

- Adams, Robert Merrihew. "Actualism and Thisness." *Synthese* 49 (1981): 3–41.
- Adams, Robert Merrihew. "Time and Thisness." *Midwest Studies in Philosophy* 11 (1986): 315–329.
- Aristoteles. *Birinci Çözümlemeler*. Çev. Ali Houshiary. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.
- Aristoteles. *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.
- Aristoteles. *Yorum Üzerine*. Çev. Saffet Babür. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002.
- Copleston, Frederick. *Aristoteles*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2013.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *es-Seyyid alâ Şerhi'l-Metâli*. İstanbul: Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1303.
- Cüveynî. *eş-Şâmil fî usûli'd-dîn*. Thk. Ali Sâmî en-Neşşâr, Süheyr Muhammed Muhtâr, Faysal Bedir Avn. İskenderiye: Münşetü'l-Maârif, 1969.
- Çiçekdağı, Caner. *Formel Mantık: Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınları, 2019.
- Çitil, Ahmet Ayhan. "Mantık ve Ontoloji". *VII. Mantık Çalıştayı Kitabı*. Ed. Vedat Kamer ve Şafak Ural, İstanbul: Mantık Derneği Yayınları, 2017, s. 729-732.
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Çağdaş Felsefe – I: Analitik Felsefe Geleneği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Çağdaş Felsefeden Kesitler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları, 2016.
- Denkel, Arda. "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler." *Felsefe Tartışmaları* 5 (1989): 24–46.
- Emery, Nina, Ned Markosian ve Meghan Sullivan. "Time", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2024 Edition). Ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/time/>>.
- Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve'htilâfü'l-Musallîn*. Thk. Hellmut Ritter. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963.
- Fitch, Greg. "The Nature of Singular Propositions." *Philosophical Analysis. Philosophical Studies Series*, ed. D.F Austin. Springer, Dordrecht, 39 (1988): 281–297.

- Fitch, Greg ve Michael Nelson. "Singular Propositions", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2024 Edition). Ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/propositions-singular/>>.
- Girle, Roderic A. "Parmenides Demythologised." *Logique Et Analyse*, 50/199, (2007): 253–268.
- Gözkan, Bülent. "Frege ve Aritmetiğin Temelleri", Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri*. Çev. Bülent Gözkan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 13-73.
- Grünberg, Teo. *Sembolik Mantık El Kitabı 1: Temel Mantık*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2017.
- Houser, R. E. *Logic as a Liberal Art: An Introduction to Rhetoric and Reasoning*. Catholic University of America Press, 2020.
- Ingram, David ve Jonathan Tallant, "Presentism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition). Ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/presentism/>>.
- İbn Metteveyh, Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Metteveyh en-Necrânî. *et-Tezkire fi ahkâmi'l-cevâhir ve'l-a'râz*. Thk. Daniel Gimaret. 2 Cilt. Kahire: el-Ma'hadü'l-Fransi, 2009.
- İbn Metteveyh, Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Metteveyh en-Necrânî. *Kitâbü'l-Mecmu' fi'l-l-muhît bi't-teklîf*. Thk. J. J. Houben. 3 Cilt. Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyye, 1965.
- İnan, İlhan. *Dil Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. Thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996.
- Kawczyński, Filip. "Modal Difficulties with Singular Propositions". *Filozofia Nauki* 23/1 (2015): 39-58.
- Taylor, Kenneth A. "Russell". Çev. Osman Gazi Birgül. *Dil Felsefesi*. Der. Barry Lee, Ankara: Fol Kitap, 2019, 52-81.
- Khalidi, Tarif. "Mu'tezilî Tarih Yazıcılığı: Makdisî'nin Kitabü'l-Bed' ve't-Tarih'i", çev. Hayrettin Nebi Güdekli, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 41 (Mart 2014): 239-40.
- LaPorte, Joseph. "Rigid Designators", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2022 Edition). Ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/rigid-designators/>>.

- Lewis, David. *On the Plurality of Worlds*, Oxford: Basil Blackwell, 1986.
- Linsky, Bernard ve Edward Zalta. "In Defense of the Simplest Quantified Modal Logic", *Philosophical Perspectives*, 8 (1994): 431–58.
- Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*. 6 cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, t.y.
- McGrath, Matthew ve Devin Frank. "Propositions", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition). Ed. Edward N. Zalta. <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/propositions/>>.
- Fitting, Melvin ve Richard L. Mendelsohn. *First-Order Modal Logic*. Synthese Library, Vol. 277. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1998.
- Menzel, Christopher. "Actualism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition). Ed. Edward N. Zalta. <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/actualism/>>.
- Michael Beaney, "Frege." Çev. Mustafa Yıldırım, *Dil Felsefesi*. Der. Barry Lee. Ankara: Fol Kitap, 2019, s. 52-81.
- Michaelson, Eliot. "Reference", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2024 Edition). Ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/reference/>>.
- Özlem, Doğan. *Mantık: Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004.
- Plantinga, Alvin. "On Existentialism." *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, cilt: 44, sy. 1, 1983, s. 1–20.
- Sâbûnî, Nureddin. *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, tahkik Muhammed Aruçi. İstanbul; Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2022.
- Textor, Mark. *Routledge Philosophy Guide Book to Frege on Sense and Reference*. Routledge, 2010.
- Uzquiano, Gabriel, "Quantifiers and Quantification", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition). Ed. Edward N. Zalta. <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/quantification/>>.
- Williamson, Timothy. "Necessary Existents." *Logic, Thought and Language*, ed. A. O'Hear, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 233-51.
- Williamson, Timothy. *Modal Logic as Metaphysics*. Oxford University Press 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Hayrettin Nebi		Güdekli
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		İngilizce
ve Düzeyi	İyi		İyi
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	1998	2001	Çatalca İmam Hatip Lisesi
Lisans	2001	2005	Marmara Üniversitesi
Yüksek Lisans	2005 2023	2008 2025	Marmara Üniversitesi İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora	2008	2015	Marmara Üniversitesi
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2009		Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih İmza Adı Soyadı		11.06.2025 Hayrettin Nebi Güdekli	

